

GEYVE ANADOLU LİSESİ

Dilimizin

Zenginlikleri

Projesi

İÇİNDEKİLER

Dilimizin Zenginlikleri Projesi	3
Türk Dili Yılı ve Türkçemiz.....	5
Dîvânu Lugâti't-Türk	8
Kutadgu Bilig	14
Bir Garip Yunus Emre	17
Karacaoğlan	20
Evliya Çelebi ve Seyahatname	22
Evliya Çelebi'nin Kaleminden Geyve	25
Âşık Veysel	26
Bir Yazar Bir Eser (Nihat Sami Banarlı- Türkçenin Sırları).....	28
Dil-Kültür.....	30
Deyimlerdeki Nükteli Anlatım	32
Okulumuzda Dilimizin Zenginlikleri Çalışmaları.....	34
Tefekkürhane Kitap Okuma Kulübü.....	36
Kütüphanemiz	38
Hayır Çarşımız (Kermeslerimiz)	40

*Sosyal Sorumluluk Programı Kapsamında Hazırlanan
Dilimizin Zenginlikleri Projesi Dergi Çalışması*

*Seza BAYRAKTAR
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni*

Millî Eğitim Bakanı Yusuf Tekin, sosyal ve kültürel etkinlikler yoluyla öğrencilerin dilin zenginliklerini tanımasını ve kültür taşıyıcısı olan sözcüklerle buluşmalarını sağlamak amacıyla okul öncesinden liseye tüm sınıf kademelerinde uygulanmak üzere "**Dilimizin Zenginlikleri Projesi**"nin başlatıldığını açıkladı.

Dilimizin Zenginlikleri Projesi'nin başlangıç adımlarını daha önce attıklarını ve haziran (2023) başından beri Türkçe, Türk kültürü, ülkeyi bir arada tutan değerler üzerine çalıştıklarını anlatan Tekin, projenin bu sürecin devamı niteliğinde olduğunu söyledi. Türkçe eğitiminin önemine değinen Tekin, şu değerlendirmelerde bulundu: "**Türkçe, çocukların akademik başarılarında önemli rol oynuyor. Türkçe, çocukların kendilerini iyi ifade edebilmeleri hem de bizi bir arada tutmak için önemli bir referans kaynağı. Çocuklarımızın sadece akademik hayatta değil; iş hayatında, toplumsal hayatta, aile hayatında başarılı bir biçimde kendilerini ifade etmelerini istiyorsak bu konudaki en temel eksikliğimiz Türkçe dil becerilerinin yeterince gelişmiş olmaması. Çıkış noktamız burası. Bakanlık olarak temel vazifemiz, Türk millî kimliğini ve her bir evladının kişiliğini güçlü kılmak ise o zaman Türkçe kullanımını güçlendirmek Bakanlığımızın temel görevlerinden biri olacaktır.**"

SÖZLÜK ÖZGÜRLÜKTÜR

İngilizcenin çok zengin olduğu yönündeki söylemleri hatırlatan Tekin, "**Ben şunu iddia ediyorum: dünyanın en zengin dillerinden biri, Türkçe.**" dedi. Bakan Tekin, Türkçeye gereken özenin gösterilmesi gerektiğine işaret ederek "**Teknolojinin tüm dünyayı belirli sınırlara ve dillere mahkûm etme tehdidi karşısında bizler Türkçeye sahip çıkmak mecburiyetindeyiz. Eğer Türkiye Yüzyılı'nı inşa edeceksek, böyle bir vizyonla evlatlarımızın yetişmesini istiyorsak Türkçemizin zengin varlığının da mutlaka kullanılmasını zorlamak mecburiyetindeyiz.**" diye konuştu. Çocukların gündelik hayatta kullandıkları kelime haznesinin azlığından, zayıflığından bahsediliyorsa bunda bakanlığın da payı bulunduğunu vurgulayan Tekin, bu sorumluluğu yerine getirmek için adımlar atmaya çabaladıklarını söyledi.

Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânü Lugâti't-Türk yaklaşık 9 bin kelime bulunduğunu aktaran Tekin, Türk Dil Kurumunun Cumhuriyet'in 100. yılı dolayısıyla yayımladığı sözlükte ise Türkçe söz varlığı sayısının 132 bin 334'e ulaştığını, bunun Türkçenin zenginliğini gösterdiğini vurguladı.

Türkçeyi zenginliği ve canlılığı ile bir medeniyet dili hâline dönüştürmek zorunda olduklarının altını çizen Tekin, "**Bu medeniyet diliyle bir kültür üretmek zorundayız. Dilimiz canlı, genişliyor, büyüyor. Dilimizin tek ihtiyacı, onun kıymetini bilecek insanlar ve kurumlar. Biz dilimize gereken önemi vermezsek, başkalarından bu hassasiyeti göstermesini bekleyemeyiz. Sosyal mecralarda, televizyon ekranlarında, öğrencilerimizin kendi aralarında Türkçenin kıymetine ve zenginliğine mutlaka başvurmalı, bu anlamda bir çoraklığın oluşmasına da asla müsaade etmemeliyiz.**" değerlendirmesinde bulundu.

Bakan Tekin, Dilimizin Zenginlikleri Projesi'ne ilişkin şu bilgileri verdi: "Projemizin amacı, sosyal ve kültürel etkinlikler yoluyla öğrencilerin dilin zenginliklerini tanınması, kültür taşıyıcısı olan sözcüklerle buluşmasıdır. Bu sayede öğrenciler, dilimizin seçkin ve özgün eserlerini daha yakından tanıyacaklar, milletimizin kültür birikimini, düşünce dünyasını ve hayat tarzını yeniden keşfedeceklerdir. Dilimizin Zenginlikleri Projesi'ni okul öncesinden liseye tüm kademelerimizde öğrencilerimizin ilgi, istek ve yeteneklerine uygun faaliyetler olarak gerçekleştirip hayata geçireceğiz. Her kademedeki öğrencilerimiz için ayrı ayrı eylem planları hazırladık. Bu eylem planlarını da yakın bir zamanda okullarımızla paylaşacağız. Projenin merkezine sözlük okuma etkinliğini aldık. Aile buluşmaları, etkileşimli kitap okumaları yapacağız. Uzmanlar davet edilecek, şiirler seçilecek ve çocuklarımıza seçilmiş beyitler ezberletilecek, Türk klasiklerini okuyacaklar. Dört dil becerisine yönelik olarak deneme, öykü ve benzeri yazılar üretecekler, videolar hazırlayacaklar, dijital platformlarda, afiş yarışmalarında Türkçeyi kullanacaklar. Tasarımlar yapacaklar, özgün sözcük yazma yarışmaları organize edilecek. Çocuklarımızın ilgisini çekecek bu alana yöneltecek bir dizi etkinlik hayatımızda olacak. Yapacağımız faaliyetlerle öğrencilerimizin kelime haznesini ve kavram bilgisini geliştirmeyi hedefliyoruz. Bu bağlamda özellikle belirli yaş gruplarında faaliyetlerin tümü sözlük okuma etkinlikleriyle eş güdümlü devam edecek. Projemizin adında da vurguladığımız gibi dilimizin zenginliklerinin tamamını kucaklayan bir anlayışla Türkçemize hep birlikte sahip çıkacağız."

Yusuf Tekin, Türkçenin en eski iki kaynağından biri olan Divânu Lugâti't-Türk'ü Türkçeye kazandıran Kaşgarlı Mahmut'u, Kutadgu Bilig gibi eşsiz hazineyi sunan Yusuf Has Hacib'i ve Türkçenin zenginleşmesine hizmet eden bütün değerli bilim, edebiyat ve sanat insanlarını saygı ve rahmetle andı ve "Onlar kadar kıymetli eserler üretecek, Türkçemize onlar kadar katkı verecek kuşaklar yetiştirmeyi Allah bizlere nasip etsin." dedi.

Bakan Tekin, projeyi teorik olarak kurguladıklarını ama pratik olarak sahada bu çalışmalara öğretmenlerin destek olacağını belirterek, branş ayrımı gözetmeksizin bütün öğretmenleri projeye sahip çıkmaya davet etti.

Sadece öğrencilerin değil, öğretmen, idareciler ve toplumdaki herkesin gündelik hayatta kullandığı kelime sayısını artırması yönünde farkındalık oluşturmasını isteyen Tekin, "Çocuklarımızın, gençlerimizin daha çok sayıda kelime hazinesinin sahip olması, kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri için çaba sarf ediyoruz." ifadesini kullandı.

Toplumun bütün fertlerinin daha nezih, daha özenli, Türkçenin zenginliklerini daha iyi kullanan bir dille muhataplarına hitap etmesini arzuladığını ifade eden Bakan Tekin, "Biz de bu konuda adımlar atmaya devam edeceğiz. Projemizin gerçekten dilimizin sahip olduğu zenginliklerin ortaya çıkarılmasına vesile olmasını, çocuklarımızın bu sürece sahip çıkacak bir bilinçle, şuurla yetişmesini arzu ediyorum." diye konuştu.

Şu anda internette bulunan 27 bin sayfalık Büyük Türkçe Sözlük (TDK) 572 bin kelimedenden fazladır. Ayrıca, bilim-sanat sözcükleri, mahallî ağızlar, deyimler, eski Osmanlı Türkçesi ve diğer Türkçe lehçelerindeki sözcüklerle birlikte bu sayı 1 milyonu geçmektedir. Türkçe fonetik bakımından da en âhenkli dildir. Ne Fransızca, ne de Farsça bu bakımdan Türkçeye boy ölçüşebilir. Orta Asya, Türkistan Türkçesi'ni bir sanatkar zarafetiyle işleyen Osmanlı, 'İstanbul Türkçesi' diyalektini (lehçesini) dünyanın en güzel sesli dili hâline getirmiştir.

Dünya dilleri başlıca iki bakımdan sınıflandırılır: 1. Köken (genetic) 2. Tipoloji. Genetik bakımdan Türkçe Altay dilleri arasında yer alır. Altay dilleri Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzcadan oluşur. Korece ile Japonca'yı da Altay dilleri ailesinden kabul eden Altayistler vardır. Altayistlere göre bu diller ortak bir atadan inmişlerdir. Altay dilleri arasında Türkçeye en yakın dil Moğolcadır.

Bazı Türkologlar Altay dillerinin akrabalığına inanmaz. Türkçe ile Moğolca arasındaki benzerlikleri dil ilişkileri ile açıklarlar.

19. yüzyıldaki karşılaştırmalı dilbilimcilerden bir kısmı Türkçeyi daha geniş bir aile içine yerleştirmişlerdi: Ural-Altay Dil Ailesi. Bu dil ailesi önce Ural ve Altay kollarına ayrılıyor, Türkçe de Altay kolu içinde yer alıyordu ve Ural ailesini oluşturan Macarca, Fince gibi diller de Türkçe ile uzak akraba oluyordu.

Tipolojik sınıflandırmalarda birçok ölçüt kullanılmaktadır. En eski ve yaygın ölçütlerden biri kelime yapımı ölçütüdür. Buna göre dünya dilleri üçe ayrılır: 1. Tek heceli diller, 2. Eklemeli diller, 3. Çekimli / bükümlü diller.

Tek heceli dillerde son ekler yoktur ve kelimeler çekimlenmez. Çok kuvvetli bir tonal sistem vardır ve kelimelerdeki tonlama anlam ayırt edici özelliğe sahiptir. Tonlama dışında kelime birleşmeleriyle de yeni kelimeler yapılır. Çince, Tibetçe, Burmaca, Tayca, Vietnamca tek heceli dillerdendir.

Çekimli dillerin en önemli özelliği ablaut adı verilen sistemdir. Türkçede buna içten kırılma diyebiliriz. Bu sistemde kelimeler kök ünlüsünün değişmesiyle yapılabilir. Söz gelişi İngilizcede “şarkı söylemek” anlamındaki sing sözünün ikinci ve üçüncü biçimleri ünlünün değişmesiyle elde edilir: sang, sung. Arapçada ketebe “yazdı”, kutibe “yazıldı”, kitâb “kitap”, kütüb “kitaplar” demektir. Hint-Avrupa dilleri ile Sami diller çekimlidir.

Eklemeli dillerde kelimeler, morfemlerin (kök ve eklerin) birbirine ulanmasıyla yapılır; kelimeler arası ilişkiler de büyük oranda eklerle sağlanır. Kök ünlüsünün değişmesiyle kelime yapılamaz. Mesela Türkçede kış sözünün ünlüsünü değiştirerek yeni kelime yapamayız. Kış, kuş tamamen farklı kelimelerdir. Türkçenin de içinde bulunduğu Altay dilleri eklemeli dillerdir.

Sıfat ve isim tamlamalarındaki kelime sırası bakımından da dünya dilleri ikiye ayrılarak tasnif edilir. Türkçede sıfat ve tamlayan, yani yardımcı öge önce, asıl öge sonra gelir. Hint-Avrupa dilleriyle Sami dillerde yardımcı öge sondadır.

Türkçeyi başka dillerden ayıran diğer bazı tipolojik özellikleri de maddeler hâlinde belirtmek Türkçenin yerini anlamak bakımından faydalı olur.

1. Türkçe son takılı bir dildir. Kelimeler arası ilişkiler sona gelen çekim ekleri ve edatlarla sağlanır. Hint-Avrupa dilleri ve Sami diller ise ön takılı dillerdir.

2. Farsçadaki ki, İngilizcedeki that, wich, Fransızcadaki que, qie, Arapçadaki ellezî gibi bağlayıcılarla kurulan yan cümle-temel cümle sentaks düzeni Türkçede yoktur. Türkçe bu yapıları sıfat-fiil (ortaç) ve zarf-fiillerle (ulaç) karşılar.

3. Sami dillerle birçok Hint-Avrupa dilinde görülen artikel Türkçede bulunmaz. Çünkü Türkçede isimler bir tek nesnenin değil türün adıdır. Belirlilik isim tamlamalarında tamlayan ekiyle, nesnelere yüklem hâli ekiyle belirtilir. Bunların dışındaki belirlilik / belirsizlik ancak bağlamdan anlaşılır.

4. Yine bazı Hint-Avrupa dilleriyle Arap dilinin bir özelliği olan gramatikal cinsiyet (erkeklik, dişilik veya nötr) Türkçede yoktur.

5. Türkçe birçok dil gibi, teklik ve çokluk kategorilerine sahiptir. Arapçada bulunan ikilik (tesniye) Türkçede bulunmaz.

6. Birçok dilde aynı kelime hem isim hem fiil kökü olabilir; Türkçede olamaz. Aynı görülenler ya kök değildir ya sonradan ortaya çıkmış biçimlerdir.

7. Evet-hayır sorusu bazı Hint-Avrupa dillerinde kelime sırası değiştirilerek; Arapçada ön ekle yapılır. Türkçede ise sona gelen -mi ekiyle.

8. Dünya dillerinin birçoğu gibi Türkçe de onlu sayı sistemine sahiptir. Bazı Kafkas dilleriyle Bask dilinde ise sayı sistemi yirmilidir. Sayılarda Türkçeyi başka dillerden ayıran en önemli özellik ise yirmi, otuz, kırk, elli kelimelerinin iki, üç, dört, beş kelimelerinden bağımsız olmasıdır.

Bazı fonetik özellikler de şöyledir:

1. Hepinizin bildiği gibi Türkçede ünlü uyumları vardır. Altay ve Ural dillerinde de bulunan bu özellik Sami dillerle Hint-Avrupa dillerinde yoktur.

2. Türkçede ünlü sayısı birçok dile göre fazladır; sekiz, bazı lehçelerde dokuz ünlü vardır. Bu bakımdan Türkçeye bir ünlü dili desek yeridir. Burada Arapçanın ünlülerinin sadece üç adet olduğunu hatırlatalım.

3. o, ö ünlüleri (Kırgız ve Altay gibi lehçeler müstesna) sadece ilk hecede, diğer ünlüler her yerde bulunabilir.

4. Türkçede dudak, diş-dudak, diş eti, ön damak, arka damak ünsüzleri vardır.

5. Başta bulunamayan ünsüz sayısı epeyi fazladır: c, f, ğ, h, l, m, n, r, v, z. Türkiye Türkçesinde ve birçok Türk lehçesinde sonda bulunamayan ünsüzler de vardır: b, c, d, g.

6. Ünsüz birikmesi Türkçede yoktur. Yani hece başında birden fazla ünsüz ve hece sonunda (bazı çiftler müstesna) birden fazla ünsüz yan yana bulunamaz. Örnek olarak, Hint-Avrupa dillerindeki kral, klasik, stres, sfenks; Arapçadaki ilm, vecd, fikr gibi kelimelere Türkçede rastlanmaz.

7. Çince, Japonca ve bazı Amerikan yerli dillerinde sadece açık hece bulunur, yani ünsüzle hece bitmez. Türkçe birçok dünya dili gibi hem açık, hem kapalı hecelere sahip bir dildir.

8. Kelime içindeki tek ünsüzler Türkçede mutlaka kendilerinden sonraki ünlüyle hece kurarlar: a-ra-da-ki. Bu kelime ar-ad-ak-i olarak hecelere bölünmez. Daha başka özelliklerden de bahsetmek mümkündür. Bunlar bence en önemlileridir ve birçok dile göre Türkçeyi ayırt edicidir. Bilinen ilk metinleri 8. yüzyılın birinci yarısına ait olan ve 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış büyük bir sözlüğe sahip Türkçenin bu özellikleri o tarihlerden bugüne de hemen hemen hiç değişmemiştir.

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK

Türk yazı dillerinin, lehçelerinin ve ağızlarının dil özelliklerini belirleyen, söz varlığını derleyerek bir araya getiren Kâşgarlı Mahmud kendisine sonsuz bir ün, bitmez tükenmez bir kaynak sağlaması dileğiyle elde ettiği bu bilgileri yazıya geçirerek ortaya koyduğu eserine *Dîvânu Lugâti't-Türk* adını vermiştir. Döneminin yazı dilinin dil bilgisi kurallarını ve söz varlığını eserinde toplayan Kâşgarlı Mahmud, bu ölçünlü dil çerçevesinde diğer Türk topluluklarının ağız özelliklerini hem ses hem de söz varlığı bakımından ayrıntılı biçimde ele almıştır. Zaman zaman biçim bilgisi yönünden belirlediği farklılıklara da işaret eden Kâşgarlı Mahmud bu nedenle eserine *Türk Lehçeleri (veya Ağızları) Sözlüğü* adını vermiştir. Kâşgarlı Mahmud, eseriyle tam olarak bağdaşan bir ad seçmiştir. Gerçekten de *Dîvânu Lugâti't-Türk*, Türk soylu halkların dil özelliklerini ve o dönemin söz varlığını olabildiğince ayrıntısıyla ortaya koyan bir “divan”dır...

Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'ü Ne Zaman Yazmıştır?

Eserini Bağdat'a gelmeden önce mi yoksa Bağdat'a geldikten sonra mı yazdığı konusunda farklı görüşler bulunsa da Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'ü 1072 yılında yazmaya başladığı, dört defa düzelttikten sonra 1074 yılında tamamladığı konusunda kayıt bulunmaktadır.

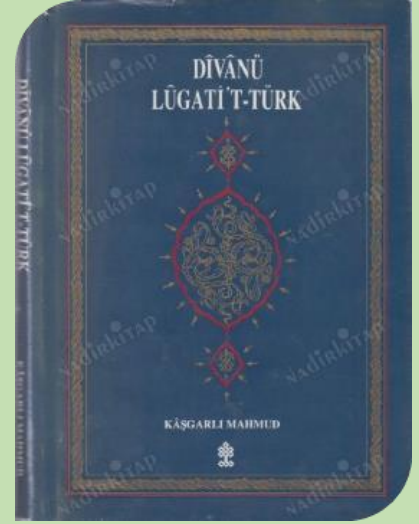
Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'ü Neden ve Nasıl Yazdı?

Kâşgarlı Mahmud, anıtsal eseri Dîvânu Lugâti't-Türk'ü yazış nedenini ilk sayfadaki Tanrı'ya ve Hz. Muhammed'e övgü bölümünden hemen sonra açıklamaktadır. Talih güneşinin Türk burcunda doğduğunu, Tanrı'nın Türk kağanlığını gökyüzünün katmanları arasına yerleştirdiğini, onlara Türk adını ve egemenliği verdiğini yazar. Çağının kağanlarını Tanrı'nın Türkler arasından çıkardığını ve ulusları yönetme dizginlerini Türklere vererek bütün insanlığa egemen kıldığını belirtir. Türklere doğruluğa yönelten Tanrı'nın, Türklere birlikte olanları, birlikte çalışanları ve onlara katılanları aziz kıldığını, Türklere sayesinde onları isteklerine eriştiğini, yağmacıların kötülüklerinden onları koruduğunu anlatır Kâşgarlı Mahmud. Türklere oklarından korunmak için akıl sahibi olanların, Türklere katılması gerektiğini yazan Kâşgarlı Mahmud, en doğrusunun Türklere gönülünü almak olduğunu, derdini dinletebilmek için onların diliyle konuşmaktan başka çıkar yol bulunmadığını ifade eder.

Bu görüşlerini kanıtlamak amacıyla Buharalı ve Nişaburlu iki ayrı imamdan işittiği bir hadisi tanık gösterir. Her iki imam da Hz. Muhammed'in kıyamet belirtilerinden, ahir zamandaki azaplardan ve Oğuz Türklerinin ortaya çıkışından söz ederken “Türklerin dilini öğreniniz, çünkü onların egemenliği uzun sürecektir” buyurduğunu Kâşgarlı Mahmud'a anlatmıştır. Bu bir sahih hadis ise Türk dilini öğrenmenin Peygamber buyruğu ve dinî bir gereklilik olduğunu yazan Kâşgarlı Mahmud, hadisin sahih olmaması durumunda da aklın Türk dilini öğrenmeyi buyurduğunu söyler.

Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Malazgirt zaferinden hemen sonra İslam dünyasında Türklerin, Türklüğün ve Türk dilinin öneminin daha da arttığı bir dönemde Araplara Türkçeyi öğretmek, Türkçenin Arapça kadar zengin dil olduğunu ortaya koymak amacıyla Dîvânu Lugâti't-Türk'ü yazmıştır Kâşgarlı Mahmud. Hazırladığı sözlük ile Türkçenin söz varlığının gücünün ortaya konulmasını sağlayan Kâşgarlı Mahmud, böylece Türkçenin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu da göstermiştir. Nitekim Dîvânu Lugâti't-Türk'ün giriş bölümünde Türk dilinin Arap dili ile birlikte at başı beraber yürüdüklerini ifade eden Kâşgarlı Mahmud, söz varlığı ile birlikte Türk kültürünün ve uygarlığının da zenginliğini gözler önüne sermiştir.

Eserinin pek çok yerinde Türklere ve Türklüğü öven Kâşgarlı Mahmud, sözü kendisine getirerek Türklerin en güzel ve en etkili dile sahip bir kişisi olarak en açık anlatan, en akıllı, en iyi eğitilmiş, en soylu olmakla övünür. Çok iyi kargı kullandığını sözlerine ekleyen Kâşgarlı Mahmud, bu özellikleri sayesinde bütün Türk illerini dolaşmış Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma ve Kırgızların dillerini, sözlü edebiyat ürünlerini öğrendiğini belirttikten sonra bütün bu bilgileri kitabında en uygun bir biçimde sıralayarak düzenlediğini anlatır.

Divânü Lugatî't-Türk'te sözlüğü arayanlar kolayca bulsun diye belirli bir düzene göre sıraladığını da belirten Kâşgarlı, atasözü, deyim ve şiir gibi edebî ürünlerle Türkçenin anlatım derinliğini ortaya çıkardığını söyler. Bunun için eserinin sözlük bölümünde tanımladığı hemen her sözün, içinde geçtiği örnek cümleleri, şiirleri, atasözleri ve deyimleri vermeye özen gösteren Kâşgarlı Mahmud:

“Türklerin görgülerini, bilgilerini göstermek için söyledikleri şiirlerden örnekleri kitaba serpiştirdim. Sıkıntılı veya sevinçli günlerde yüksek düşüncelerle söylenmiş olan ve ilk söyleyenden sonra kuşaktan kuşağa aktarılan atasözlerini de kitaba aldım. Böylece kitap en üst düzeyde yetkinliğe ve mükemmel arılığa ulaştı.” diyerek örnekli bir sözlük yazmasının gerekçelerini de açıklamaktadır. Günümüzden dokuz yüz otuz altı yıl önce yazmaya başladığı Divânü Lugatî't-Türk'te tanımları örneklerle pekiştiren Kâşgarlı Mahmud'un tuttuğu bu yol, çağdaş sözlük biliminde bugün de uygulanan bir yöntemdir. Türk sözlük biliminde açtığı bu çığır, Kâşgarlı Mahmud'a Türk sözlükçülüğünün atası unvanını kazandırmıştır.

Divânü Lugatî't-Türk'ün Yapısı

Eserinin sözlük bölümünü sekiz ayrı kitaptan oluşturduğunu, her kitabı da isim ve fiil olmak üzere iki bölüme ayırdığını belirten Kâşgarlı Mahmud kitapta bulunabilecek ve bulunamayacak sözcük türlerini de tablo hâlinde vermiştir. Eserine almadığı bu sözcük türleri; bırakılan, kullanımdan düşenlerdir. Baştan yirmi yedi sayfa tutan ve Türklerle ilgili çok önemli bilgileri içeren bu bölümde, Türk topluluklarının yaşadığı bölgeleri gösteren ilk Türk haritası da yer almaktadır.

Divânü Lugatî't-Türk'ün yirmi sekizinci sayfasından itibaren sözlük bölümü başlamaktadır. Sözlük de adlar ve fiiller olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Harf sayısına ve harflerin niteliğine göre sıralanan Türkçe sözcüklerin açıklaması Arapça olarak yapılmış, örnek cümleler yine Türkçe verilmiş, anlamları yine Arapça yazılmıştır.

Türkçe madde başı sözcükler metin içerisinde yazıldığından bunları göstermek amacıyla sözcüklerin hemen üstü kırmızı renkli mürekkep ile çizilmiştir. Tanımlara açıklık kazandıran örnek cümleler de üstlerine kırmızı mürekkeple çekilen çizgilerle gösterilmiştir.

Sözlükte ad türünden sözler Türkçe olarak verildikten sonra yanına Arapça karşılığı yazılmış, açıklaması yine Arapça yapılmıştır. Fiil bölümünde ise belirli geçmiş zaman üçüncü teklik kişi çekimindeki Türkçe fiillerin gösterilmesinden sonra anlam verilmemiş, madde başındaki fiilin içinde geçtiği örnek cümleler Türkçe olarak yazılmıştır. Üstü kırmızı mürekkeple işaretlenen Türkçe örnek cümlelerin yanında da Arapça anlamları gösterilmiştir. Böylece madde başındaki fiilin anlamı da ortaya çıkmış olmaktadır.

Sözlük bölümünde madde başı sözlerin bu düzen içerisinde verilmesi, Kâşgarlı Mahmud'un dil bilimciliğinin yanı sıra dil öğretimi konusunda da bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Türk sözlükçülüğünün temelini, hazırladığı bu mükemmel eserle atan Kâşgarlı Mahmud, Divânü Lugatî't-Türk'ü sekiz ayrı bölümden oluşturduğunu belirtir. Araplara Türkçe öğretmek ve Türkçenin Arapça kadar güçlü bir dil olduğunu ortaya koymak amacıyla Divânü Lugatî't-Türk'ü kaleme alan Kâşgarlı Mahmud'un bu nedenle eserinin bölümlendirmesini Arapçanın dil bilgisi özelliklerine göre yaptığı görülür. Kâşgarlı Mahmud sekizinci bölümün hem de Divânü Lugatî't-Türk'ün bittiğini şu sözlerle açıklar:

Hamdolsun âlemlerin Rabbi Allah'a... Hüseyin oğlu Mahmud der ki: Bu kitabı yazmaya başlarken Türk dilinin sözlerini toplama, kurallarını ve usullerini bildirme, ölçülerini açıklama, bölümlerini sıralama sözünü vermiştik. Bu sözümüzü yerine getirmiş, amacımıza ulaşmış oluyoruz. Gereksiz sözleri, fazlalıkları, kullanımdan düşmüş şekilleri kitabın dışında tuttum. Burada sona eren kitabımız sonsuza kadar varlığını sürdürsün. Hamd, ezeli ve ebedî olan Allah'a, salat ve selam Muhammed'e ve onun soyuna olsun.

Divânü Lugatî't-Türk'ün sözlük bölümünü oluşturan bölümler XI. yüzyıldaki Türk dilinin söz varlığını gözler önüne seren eşsiz bir hazine niteliğindedir.

Türk kültür ve medeniyetinin en büyük hazinelerinden

Divânü Lugatî't-Türk

- Türkçe-Arapça sözlük
- Araplara Türkçe öğretmek maksadıyla yazıldı
- Türk dilinin en eski bilimsel çalışması
- Türkçenin ilk sözlüğü ve dilbilgisi kitabı
- Yaklaşık 6 bin Türkçe kelimenin Arapça karşılığı bulunuyor
- Döneminin yazı dilinin dil bilgisi kuralları ve söz varlığını ortaya koyuyor
- Türk toplum hayatının her sahasına ait çeşitli bilgiler içeriyor
- Eserde, devrinin Türk dünyasını gösteren bir harita yer alıyor
- Eser 1910'lu yıllarda rastlantı sonucu Ali Emiri Efendi tarafından İstanbul'da bir sahafattan satın alındı
- Bilinen tek yazma nüshası İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde bulunuyor

Kâşgarlı Mahmud tarafından yazıldı. 1072-1074

Divânü Lugâti't-Türk'ün Söz Varlığı

Kâşgarlı Mahmud'un Türkçeye en büyük hizmeti, yaklaşık bin yıl önceki Türk topluluklarının söz varlığını örnekleriyle ortaya koymasıdır.

Yapılan çeşitli sayımlar sonucunda Divânü Lugâti't-Türk'teki söz varlığı konusunda farklı verilere ulaşılmıştır. Carl Brockelmann'ın yayımladığı Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al-Kaşgaris Divan Lugat at-Türk adlı eserde 7.993 söz bulunmaktadır. Besim Atalay'ın üç ciltlik çevirisinin 1943 yılında yayımlanan "endeks"inde verilen sözcük sayısı ise 8.783'tür. Divânü Lugâti't-Türk'ün Özbekistan'daki yayımında ise 9.222 sözcük bulunmaktadır. M. Vefa Nalbant'ın çalışmasında ise Divânü Lugâti't-Türk'te 5.147'si ad, 3.477'si fiil olmak üzere 8.624 sözcüğün madde başı olarak bulunduğu belirtilmiştir. Verilerdeki bu farklılığın nedeni, bazı çalışmalarda madde başı sözlerin yanı sıra madde içinde örnek cümlelerde geçen sözlerin de söz varlığına katılmış olması ve madde başı sözlerle birlikte değerlendirilmesidir.

Söz varlığında genel Türk dilinde kullanılan sözler olduğu gibi Uygurların, Oğuzların, Türkmenlerin, Kırgızların, Çiğillerin, Yağmaların, Arguların ve diğer Türk topluluklarının kendilerine özgü sözleri de bulunmaktadır. Kâşgarlı Mahmud bununla da yetinmemiş, Türk lehçelerinin yanı sıra bu lehçelerin ağızlarında yerel olarak kullanılan sözlere de yer vermiştir.

Kâşgarlı Mahmud'un özel adları da söz varlığına alarak ayrıntılı bilgiler vermesi esere ansiklopedik sözlük, hatta ansiklopedi niteliğini de kazandırmıştır. Bunlar içerisinde şehir, köy, dağ, ırmak, deniz gibi coğrafya adları ile kişi ve topluluk adları da yer almaktadır.

Özellikle Türk topluluklarının adlarını açıkladığı maddelerde Kâşgarlı Mahmud'un verdiği ayrıntılı bilgiler dikkat çekicidir. Kâşgarlı Mahmud bu adlarla ilgili olarak kısa tanım yapmak yerine ayrıntılı bilgi vermeye, anlattıklarını atasözleriyle, manzum parçalarla, zaman zaman da hadislerle tanıklamaya özen göstermiştir.

Divânü Lugâti't-Türk'ün söz varlığı aslında Türk kültürünün tarihsel boyutunu ve özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu söz varlığı incelendiğinde, Türklerin aile yapısını, akrabalık ilişkilerini, eski ve yeni inançlarını, toplumsal yaşayışını, devlet yapısını, iktisadi etkinliklerini, sanatını, yemeklerini, haberleşmelerini, ulaşımını, silahlarını kısacası Türklerle ilgili her şeyi ortaya koyan eşsiz bir kaynak karşımıza çıkmaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un Haritası

Divânü Lugâti't-Türk'ün pek çok önemli özelliği arasında eserin ilk sayfalarında yer alan bir de harita bulunmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre bu, bir Türk'ün çizdiği ilk dünya haritasıdır. Kâşgarlı Mahmud, dönemindeki Türk topluluklarının hangi bölgelerde yaşadığını göstermek amacıyla çizdiği bu haritaya bazı ulusların yaşadığı bölgeleri de ekleyerek yeryüzündeki belirli bölgeleri gösteren bir dünya haritası oluşturmuştur. Bugünkü haritacılık tekniklerine göre ilkel sayılabilecek bu harita, on birinci yüzyıl koşullarındaki coğrafyacılık bilgilerine ve tekniklerine göre çok ileri düzeydedir.

Kâşgarlı Mahmud'un bu haritasının Türk eseri olduğunu ortaya koyan birtakım kanıtlar bulunmaktadır. Her şeyden önce, harita Türk hükümdarlarının oturduğu Balasagun şehri merkez alınarak çizilmiştir. Diğer Türk şehirleri ve alanlar bu şehre göre düzenlendiği gibi yönler de Orhon Yazıtları'nda görülen eski Türk geleneklerine göre tayin edilmiştir. Türklerin yerleşim bölgelerindeki şehirler, dağlar, göller, nehirler ve denizler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Türklere ait bölgelerin gösterilişinde pek az yanlışlık yapılması da haritanın bir Türk'ün elinden çıktığını göstermektedir.

On birinci yüzyıl Türk dünyasını resmeden bu harita ile birlikte Kâşgarlı Mahmud, Rum ülkesinden Maçin'e dek Türk ellerinin hepsinin boyu beş bin, tamamı sekiz bin fersah eder dedikten sonra bunların hepsinin iyice bilinmesi için haritasını yeryüzünün şekli gibi dairede gösterdiğini belirtir. Kâşgarlı Mahmud'un haritasını yuvarlak biçimde çizmesi ve bunu da dünyanın biçimi ile açıklaması, on birinci yüzyılda dünyanın yuvarlak olduğunun Türkler tarafından bilindiğini göstermektedir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün yirmi ikinci ve yirmi üçüncü sayfalarında yer alan renkli haritanın çevresinde doğu, batı, kuzey, güney yönleri belirtildikten sonra sayfaların kenarlarında renklerin açıklaması yapılmıştır. Denizlerin yeşil, ırmakların mavi, dağların kırmızı, şehirlerin de sarı ile işaretlendiği kaydedilmiştir. Batıda gösterilen yerler Kıpçakların ve Frenklerin oturdukları İtil boylarına kadar uzanmaktadır. Güneyde Hint, Sint, Çad, Berber, Habeş, Zenci ülkeleri, doğuda Çin ve Japonya, güneybatıda da Mısır, Mağrip, Endülüs gösterilmiştir.

Haritada Türklerin yaşadığı şehirler ve bölgeler ayrıntılı bir biçimde gösterilmeye çalışılmıştır. Haritanın esas merkezini oluşturan Balasagun'un hemen yakınında ve yine merkezde gösterilen yerleşim birimleri Kâşgarlı Mahmud'un babasının şehri Barsgan ve dönemin önemli kültür merkezi Kâşgar'dır. Barsgan yakınlarında gösterilen ancak adı belirtilmeyen göl ise Isık Göl'dür. Haritanın merkezinde Kuça, Barman, Uç, Koçnarbaşı, Yarkend, Hoten, Curcan, Özçend, Margınan, Hucend, Semerkand, İkiögüz, Talas, Beşbalık, Mankışlak gibi diğer Türk şehirleri de bulunmaktadır.

Türklerin yaşadığı bölgeler Oğuz ülkesi, Kıpçak ve Oğuz yerleşimleri, Başkırt bozkırları, Ötüken, Horasan, Harezm, Azerbaycan adlarıyla da belirtilmektedir. Haritada renklerle gösterilen deniz, nehir ve dağların yanı sıra Seyhun, Ceyhun, İla, İtil, İrtiş nehirleri, Karaçuk ve Serendip dağları adları anılarak belirtilen coğrafya adlarıdır.

Haritada Türklerin yerleşim alanları ayrıntısıyla gösterildiği gibi aynı bölgede Türklerle ilişki içerisinde olan yabancı ülkeler ve topluluklar da belirtilmiştir. Ancak Türklerle herhangi bir ilişkisi olmayan alanlar ve ülkeler dikkate alınmamıştır.

Kâşgarlı'ya Göre Türk Yazısı

Türk topluluklarının dili ile ilgili böylesine ayrıntılı ve Türk dili tarihi araştırmaları açısından son derece önemli bilgiler sunan Kâşgarlı Mahmud, Türklerin Arap kaynaklı yazıdan önce kullandığı ve Türklük bilgisinde Uygur alfabesi diye tanınan yazıyı Dîvânu Lugâti't-Türk'te özel bir bölümde tanıtmıştır. Türkçe kaynaklarda bu konudaki en eski bilgileri içeren ve iki ayrı tabloda Uygur alfabesini veren Kâşgarlı Mahmud'un bu alfabe-i heca-i el-Türkiyye 'Türk alfabesi' diye adlandırması dikkate değerdir. Ancak XVIII. yüzyıldan sonra bu alfabe bilim çevrelerinde Uygur alfabesi olarak tanınmıştır.

Kâşgarlı Mahmud, eserinin beşinci sayfasında Türk Sözlerini Kuran Harfler Üzerine başlığıyla şu bilgileri vermektedir:

Bütün Türk lehçelerinde kullanılan harfler on sekiz harften ibarettir. Bunlar Türk yazısını meydana getirirler, Türk yazısı bu harflerle yazılır.

Bu harfler Arapçadaki hece düzeninde ا ب ت ث harflerine karşılık gelmektedir. Yazılıştaki yeri olmayan, fakat söylenişte gerekli bulunan, temel harfler arasında bulunmayan yedi harf daha vardır. Türk lehçeleri bunlar olmadan olmaz.

Bu yazının nasıl yazılması gerektiğini de belirttikten sonra kullanıldığı alanları Eskiden beri Kâşgar'dan yukarı Çin'e dek, çepeçevre bütün Türk ülkelerinde hakanların ve sultanların yarlık (ferman) ve mektupları bu yazı ile yazılagelmiştir diye kaydeden Kâşgarlı Mahmud on birinci yüzyıl Türk dünyasında geniş ölçüde bu yazının kullanıldığını haber vermektedir.

ANA- UMA

ANNE

ABA- ATA

BABA

AÇA-AÇI-EÇE-EÇİ

YAŞLI KADIN,
BÜYÜK KIZ KARDEŞ

TAGAY

DAYI

On İki Hayvanlı Türk Takvimi ve Nevruz

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün sözlük bölümünde sıra bars 'pars' sözünü açıklamaya geldiğinde Kâşgarlı Mahmud önce bir hastalığı, ardından yırtıcı bir hayvan olan bars 'pars' sözünü açıklamış, sonra da "Türk takviminin on iki yılından biri" diyerek bars sözünün bir diğer anlamını vermiştir. Ancak Kâşgarlı bu bilgiyi vermekle de yetinmemiş, ansiklopedik sözlük yazarlığının gereğini yerine getirerek on iki hayvanlı Türk takviminin özelliğini, nasıl ortaya çıktığını, bu takvimin Türklerin hayatındaki yerini ayrıntısıyla anlatmıştır.

Türklerin on iki farklı hayvan adını yıllara vererek on iki yıllık bir takvim oluşturduğunu; çocuklarının yaşlarını, savaş tarihlerini ve diğer olayları bu şekilde tarihlendirdiğini belirten Kâşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk'te bu takvimin ortaya çıkışını şöyle anlatıyor.

Türk kağanlarından biri, kendi yönetiminden önce, eski dönemlerdeki bir savaş hakkında bilgi edinmek ister. Çevresindekiler bu savaşın tarihi konusunda çelişkiye düşünce kağan kurultay toplar ve halkına danışır.

"Biz bu tarihte yanılıyorsak, bizden sonrakiler de yanılacaklar. Yanılmamaları için göğün on iki burcuna ve on iki ay sayısına göre bir düzenleme yapalım; her yıla bir ad verelim. Böylece bu yılları sayarak zamanı belirleyelim. Bu düzenleme, hepimiz için bir belge olsun," der.

Kağanlarının bu düşüncesini halk da onaylar. Yıllara verilecek adları da şöyle belirlerler.

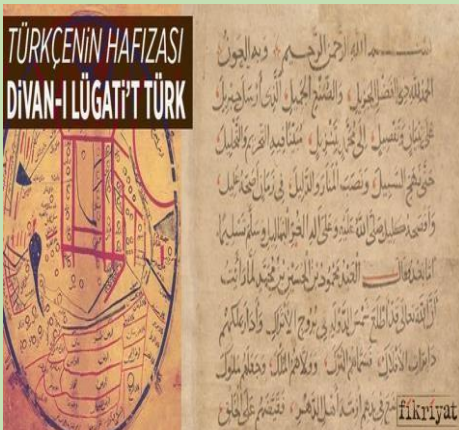
Kağan ava çıkar ve yaban hayvanlarını İla vadisindeki büyük bir ırmağa doğru sürmelerini buyurur. Halk yaban hayvanlarını ürküterek, avlayarak ırmağa doğru sürer. Yalnızca on iki hayvan ırmağı geçmeyi başarır.

İlk geçen hayvan sıçan 'sıçan'dan başlayarak her geçen hayvanın adı birbirini izleyen yıllara verilir. Böylece takvim, sıçan yılı ile başlar. Sıçandan sonra da ırmağı aşağıda belirtilen sırayla geçen hayvanlara göre on iki hayvanlı Türk takviminde yıllar şöylece belirlenir:

- sıçan yılı 'sıçan yılı'
- ud yılı 'öküz yılı'
- bars yılı 'pars yılı'
- tavışgan yılı 'tavşan yılı'
- nag yılı 'timsah yılı'
- yılan yılı 'yılan yılı'
- yund yılı 'at yılı'
- koy yılı 'koyun yılı'
- biçin yılı 'maymun yılı'
- takagu yılı 'tavuk yılı'
- ıt yılı 'köpek yılı'
- toņuz yılı 'domuz yılı'

Bu sıralamada domuz yılından sonra başa dönülerek yeniden sıçan yılına geçilir ve tarihlendirmeye devam edilir.

Kâşgarlı Mahmud takvimle ilgili bu bilgileri verdikten sonra Türklerin bu yılların her birinde bir hikmet olduğuna inanarak yıllarla ilgili kehanette bulduklarını belirtir. Ud 'öküz' yılına girildiğinde öküzlerin birbiriyle vuruşup birbirlerini süsmeleri nedeniyle savaşların artacağına; takagu yani tavuk yılına girildiğinde tahıl taneleriyle beslenen tavukların yem bulmak amacıyla her yeri eşelemesinden ve birbirine karıştırmamasından dolayı yiyeceğin bollaşacağına buna karşılık insanlar arasında kargaşa çıkacağına inanılmaktadır. Nag 'timsah' veya yılan yılının gelmesi, bu hayvanların yuvalarının sulak yerler olması dolayısıyla çok yağmur yağacağına, bolluk olacağına yorulur. Toņuz 'domuz' yılının girmesiyle de çok sert bir kış geçeceğine, çok kar yağacağına inanılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud'a göre Türkler, her yıl bir şeyler olacağına inanmaktadır.

On iki hayvanlı Türk takviminde yıllar on iki aya bölünmüştü. Takvimdeki yıl adları hakkında bu bilgileri veren Kâşgarlı Mahmud, daha sonra ay adları konusunda da şunları yazar:

Hafta kavramı İslamıktan sonra geliştiği için Türklerde haftanın yedi gününün adı yoktur. Ay adlarına gelince, şehirlerde Arapça ay adları kullanılır. Müslüman olmayan göçebe Türkler, yılı dörde bölerler ve her üç aylık döneme bir ad verirler. Bunların birbirini izlemesiyle yılın geçişi bilinir. Nayruz'dan sonra ilkbahara oğlak ay 'oğlak ayı', oğlağın bu dönemde büyümesinden esinlenerek sonrakine ulug oğlak ay 'büyük oğlak ayı' denir. Bundan sonraki ulug ay 'büyük ay' diye adlandırılır çünkü bu dönem yaz ortasıdır. Sütün bol olduğu, nimetlerin bolladığı dönemdir.

Yılın üç dönemini böyle anlatan Kâşgarlı Mahmud sıra dördüncü aya geldiğinde, az kullanıldığından bu ayın adını vermez.

Bu takvimin Türkler tarafından uzun süre kullanıldığını biliyoruz. Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'ü yazmaya başlamasından yaklaşık üç yüz elli yıl önce, 725, 731, 732 yıllarında dikilmiş olan Orhon Yazıtları'nda tarihsel olaylar on iki hayvanlı Türk takvimine göre anlatılmaktadır. Ay adlarının birinç ay 'birinci ay', bişinç ay 'beşinci ay' biçimlerinde belirtildiği Orhon Yazıtları'ndan bir örnek:

Bunça kazanıp kaşım kağan ıt yıl onuç ay altı otuzka uça bardı lagzin yıl bişinç ay yiti otuzka yoğ ertürtüm. "Bu kadar kazanıp babam Kağan, Köpek yılının onuncu ayının yirmi altıncı gününde vefat etti. Domuz yılının beşinci ayının yirmi yedisinde cenaze törenini tamamladım." (Bilge Kağan Yazıtı, Güney yüzü, 10. satır)

Kâşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiye göre Türklerin on iki hayvanlı takvimi bugün kullanmakta olduğumuz takvimdeki 21 Mart günü ile başlamaktadır. En eski dönemlerden bu yana Türklerin kutladığı Nevruz, on iki hayvanlı Türk takvimine göre yeni yılın başlangıcıdır. Bugün de Türk dünyasında ve içinde bulunduğumuz coğrafyada Türkler ve çeşitli topluluklar tarafından Nevruz'un kutlanması devam etmektedir. Farsça kökenli Nevruz nev 'yeni' ve ruz 'gün' sözlerinden oluşmaktadır. Türk dünyasında Nevruz adının ve bu adın çeşitli biçimlerinin yanı sıra yanı kün, yeni gün, ergene kün, ulustun ulu küni gibi karşılıkları da bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde de halk ağzında sultan nevrüz, navrız, gün dönümü gibi sözler kullanılmaktadır.

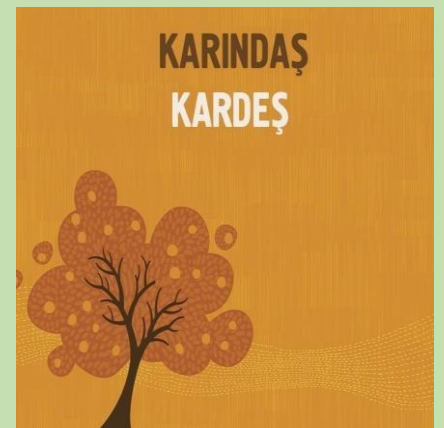
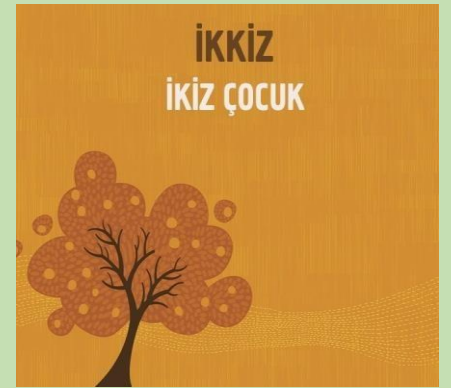
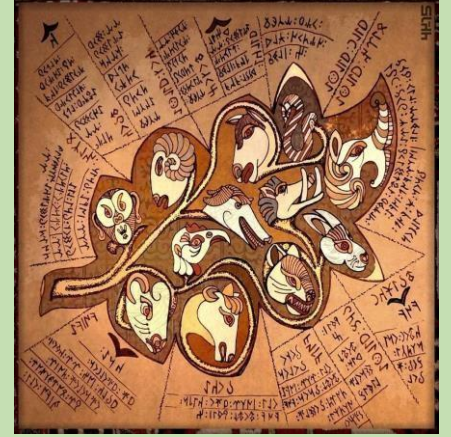
Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'te nayruz diye yazdığı sözcük Nevruz'dan başka bir şey değildir. Bu kayıt Türklerin kendi takvimlerine göre yeni yılın başlangıcı olan 21 Mart gününü binlerce yıldır kutladığını göstermektedir.

Japonya'yı Dünya Haritasında Gösteren İlk Kişi Kâşgarlı Mahmud

Kâşgarlı Mahmud, haritasında Çin Seddi'ni, akarsuların yutulmasıyla yok olduğu kumluk bölgeyi, kadınlar şehrini, vahşi hayvanların ve ilkel insanların yaşadığı diyarlarla kuzeybatıda aşırı soğuklar yüzünden yaşanılmayan bölgeleri göstermiştir. Doğuda Çin ve Maçin halkıyla Cabarka diye adlandırdığı Japonya'nın uzaklığı, arada bulunan dağlar ve denizlerin yanı sıra Çin'in çevresindeki büyük duvarın, yani Çin Seddi'nin bu ülkelerde yaşayan ulusların dillerinin bilinmesini de engellediğini yazmaktadır.

Kâşgarlı Mahmud'un hem eserinde hem de çizdiği haritada Japonya'ya yer vermesi, haritanın önemini bir kat daha artırmaktadır. Bugünkü bilgilerimize göre, Dîvânu Lugâti't-Türk'teki harita, Japonya'nın gösterildiği ilk dünya haritasıdır. Kâşgarlı Mahmud, Japonya'yı doğuda bir ada olarak göstermiş ve Cabarka adıyla anmıştır. Japonya'nın ilk haritası Kâşgarlı Mahmud'dan üç yüzyıl sonra bir Japon tarafından çizilecektir, ancak Japonya'yı Kâşgarlı gibi bir dünya haritası üzerinde gösteren ikinci harita Dîvânu Lugâti't-Türk'ten tam dört yüzyıl sonra yapılacaktır. Bu durum Kâşgarlı'ya Japonya'yı dünya haritasında ilk kez gösteren kişi unvanını kazandırmıştır.

Kaynak: TDK internet sitesi

KUTADGU BİLİĞ

Yûsuf Has Hâcib (Uluğ Has Hâcib) hakkında bilinenler Kutadgu Bilig'e sonradan eklenmiş olan biri mensur, diğeri manzum iki mukaddimede ve eserin bazı beyitlerinde yer alan bilgilerden ibarettir. Buna göre şair Balasagun'da (Kuz-Ordu) soylu bir aile içinde dünyaya gelmiş, bilimi, erdemi, zühd ve takvâsı ile temayüz etmiş, eserini bir buçuk yılda Balasagun'da yazıp Kâşgar'da tamamlayarak (6645. beyit) 462 (1069-70) yılında Karahanlılar'ın hakanı Süleyman Arslan Hakan oğlu Tavgaç Uluğ Buğra Han'a sunmuştur. Şairin kudretini takdir eden hakan kendisine "görevlerin en incisi olan" (2484. beyit) has hâciblik mansıbını vermiştir. Eserdeki bazı beyitlerden hareketle (365-371. beyitler) müellifin doğum yılının 1019 dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Yûsuf Has Hâcib ile Kâşgarlı Mahmud'un aynı dönem ve çevrede yaşamış, eserlerinde aynı dili ve kültür malzemesini kullanmış olmakla beraber birbirlerini ve eserlerini tanımamış oldukları anlaşılmaktadır.

"Feülün feülün feülün feül" vezninde yazılmış olan eser mesnevi tarzındadır. Sonuna eklenen parçalardan, gençliğine acıyıp ihtiyarlığından bahseden kırk dört beyitlik bir kısımla (6521-6564. beyitler) zamanın bozukluğundan ve dostların vefasızlığından söz eden kırk beyitlik bir parça (6565-6604. beyitler) "feülün feülün feülün feülün" vezninde olup kaside şeklinde kafiyelenmiştir. Yûsuf Has Hâcib'in kendisine öğüt verdiği kırk bir beyitlik parça da (6605-6645. beyitler) asıl eserin veznindedir ve kaside tarzında kafiyelenmiştir. Türk edebiyatında yeni olan aruzun ekleme parçaları dışında şair tarafından pürüzsüz bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Türk yazı diline hâkim olan Yûsuf Has Hâcib eserini, seçmiş olduğu yarı hikâye yarı temsil tarzında, arada hareketi sağlayıcı ve açıklayıcı konuşmaların, canlı tasvirlerin süslemiş olduğu sahneleriyle mükemmel bir üslûp ve mimari çerçeve içine yerleştirmiştir.

Ekleriyle birlikte seksen sekiz başlıktan oluşan eserin başında yer alan tevhid, na't ve dört sahâbenin zikrinden sonra parlak yaz mevsiminin tasviriyle hakan Tavgaç Uluğ Buğra Han'ın methiyesi gelir. Bunu, insanoğlunun bilgisi ve aklı sayesinde hürmet kazanması ile dilin meziyet ve kusurları, yarar ve zararları hakkındaki bablar takip eder. Kutadgu Bilig dört esas (neng "şey") üzerine düzenlenmiş olup bunlardan doğru kanun (köni törü) Kün-Toğdı (hakan), saadet (kut) Ay-Toldı (vezir), akıl (ukuş) Ögdülmiş (vezirin oğlu), hayatın sonu (âkıbet) Odgurmuş (zâhid) tarafından temsil edilmektedir. Bunların dışında Ay-Toldı'nın Hâcib ile buluşmasını sağlayan Küsemiş, huzura kabulü sağlayan Hâcib, arada hizmet gören Oğlan, haber getiren Yumuşçı ve zâhidin yanında çalışan Kumaru da görevli olarak temsilî mahiyet taşımaktadır. Bütün meziyet ve kusurları ile görülen bu şahıslar çok canlı bir biçimde süren buluşma, konuşma, münazara, münakaşa ve değişik tasvirleriyle bir dram havası içinde ele alınmaktadır. İnsanların her iki dünya için ele geçirmek istedikleri saadetle (Ay-Toldı) bütün kâinatın üzerine kurulduğu doğru kanun (Kün-Toğdı) arasındaki konuşmalarda o devrin ferdi ve içtimâî ahlâk ilkelerine, bu sonuncunun akılla (Ögdülmiş) sürdürdüğü konuşmalarda da cemiyet hayatının, bilgi nazariyesinin ve hayat felsefesinin meselelerine temas edilmektedir. Ölüm burada da bir son teşkil etmektedir; fakat asıl mesele iyi adla yaşamak ve öldükten sonra da bu adla yaşamayı sürdürebilmektir. Öteki dünya göz önünde bulundurulmakla birlikte oradaki hayatın tasvirleri yerine iyiliğe karşı iyilik, kötülüğe karşı kötülük fikri telkin edilmektedir. Değişik bablarda insanların yetişmesi, hayatın anlamı, dünya zevkleri ve her iki dünyada mesut olmak için kişilerin davranışı üzerinde duran şair, fertlerin cemiyet içindeki vazife ve meşguliyetleri bakımından sosyal kurumlarla bunlar arasındaki münasebetlere de geniş yer ayırmıştır.

Ay-Toldı'nın büyüyen ve hakanın güvenini kazanarak babasının yerine vezir olan oğlu Ögdülmiş her türlü fazilet ve meziyete sahip, devlet işlerinde olduğu kadar şahsî düşünce ve hareketlerinde de hakanın yardımcısı olarak sahneye çıkarılmakta, ona devletin en yüksek kurumları hakkında konuşma fırsatı verilmektedir. Kısmen hakanın ve kısmen zâhid Odgurmuş'ın sorularına cevap biçiminde ortaya konan bu fikirler Türk devlet teşkilâtının felsefesini ve ahlâkî temelini teşkil eder ki eski ve yeni dönemleri birbirine bağlamış olması açısından büyük bir değer taşımaktadır. Böylece sırasıyla hakan, vezir, kumandan, hâcib, mâbeyinci, sefir, sır kâtibi, hazinedar, aşçıbaşı, şarabdar mansıpları ve bunları işgal eden kişilerin nitelikleri ve görevleri ayrı bablar içinde anlatılmaktadır. Daha sonra memurların hakanlar üzerindeki haklarına temas edilerek bunların bir çeşit ortaklık içinde olup hakanların memurlar üzerinde hakları bulunduğu gibi memurların da hakanlar üzerinde hakları olduğu anlatılıp karşılıklı münasebetin önemi belirtilmektedir. Hakan, vezir ve diğer memurlar müellifin tasvir ettiği ideal bir durumda, maddî ve mânevî hayatı her bakımdan tanzim edilmiş bulunmakta, halk da hakana dua etmektedir. Fakat hakan ilerisini düşünerek Ögdülmiş gibi her bakımdan kendisine güvenilebilecek, bilgili ve faziletli birini aramaktadır. Müellif böylece, bütün zevkleriyle birlikte bu dünyadan yüz çevirip hayatı ancak âhîret için hazırlık yeri telakki eden aşırı bir zâhid tipi ortaya çıkarmaktadır. Dünya hâkimiyetine kadar uzanan beşerî ihtiraslarla bu dünyayı benimsemeyen görüşlerin birbiriyle çarpışmasının canlı safhalarını takip eden okuyucu, Türk'ün amelî ve aklî diye nitelendirilebilecek dünya görüşünün gelişmesine şahit olmakta ve eserin kahramanlarıyla birlikte herkesin hissî taşkınlıklarına hâkim olarak elinden geldiği kadar iyilik yapmasının en doğru ve bütün arzu ve zevkleri tatmin eden en mükemmel bir hal çaresi olduğuna inanmaktadır.

Bu arada hakanlara hizmet etmenin usul ve âdâbı, kapıdaki adamlar, halk, seyyidler, bilginler, tabipler, efsuncular, rüya tabircileri, müneccimler, şairler, çiftçiler, tâcirler, hayvan besleyiciler, zanaatçılar ve fakirlerle münasebet, evlenme, çocuk terbiyesi, hizmetçilere karşı muamele, ziyafete gitme ve ziyafete davet gibi kişilerin devlet idaresinde ve toplum hayatındaki hareket tarzıyla ilgili mâlûmat verilmektedir. Asıl konunun 6425. beyte kadar sürdüğü eserde bundan sonra müellif kendi döneminden şikâyet ederek bunu tasvir ettiği ideal bir devirle karşılaştırmaktadır. Ardından tekrar esere dönerek yazılış yılımı ve önemini belirtip sözlerine dua ile son verir.

Çocuklara fazilet ve bilgi öğretmeli ki onlar iyi ve güzel yetişsinler.

..Başın selametini istiyorsan dilini tut, ağzından yakışksız söz kaçırma. Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır; bilgisizin sözü ise kendi başını yer. Söz söylemek faydasız değildir; ama çok sözden de fayda görmedim. Sen de sözü sırasında ve az söyle."

KUTADGU BILIG - YUSUF HAS HACIB

Aklın süsü dildir, dilin süsü söz,
İnsanın süsü yüzdür,
yüzün süsü göz.

Ya bilgi edin, insan ol,
yükselt kendini,
Ya da hayvan adını al,
uzaklaş insanlardan.

Sen biraz sabret.
Vakti gelince
kapalı kapılar açılır.

Kutadgu Bilig'in şu ana kadar bilinen, biri Uygur, ikisi Arap harfleriyle yazılmış yazma nüshalarının üçü de eserin üçüncü tedvinine aittir. Aynı yazmanın istinsahları olan bu nüshalar arasındaki farklara bakılırsa bu metinlerin zaman içinde oldukça önemli değişikliklere uğradığı görülür. Mevcut yazmaların en iyisi Arap harfleriyle yazılan Fergana nüshasıdır. Yazı özelliklerine göre istinsah tarihi XIII. yüzyıldan daha eski olmamalıdır. Yine Arap harfleriyle yazılmış Kahire nüshası, Kölemen sultanlarından el-Melikü'n-Nâsır'ın kölesi İzzeddin Ay-Demir ed-Devâtdâr için (ö. 762/1361 veya 776/1374) hazırlanmıştır. Viyana nüshası olarak bilinen Herat yazması, 843'te (1439) Arap harfleriyle yazılmış bir nüshadan Uygur harfleriyle istinsah edilmiştir. Bu yazma, XV. yüzyılda Orta Asya ile Anadolu arasındaki kültür ilişkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Eklenen bir kayıttan anlaşıldığına göre eser, Fâtih Sultan Mehmed zamanında Orta Asya kaleminde çalışan Uygur kâtiplerinden Şeyhzâde Abdürrezzak Bahşı için Fenârî oğlu Kadı Ali tarafından 879'da (1474) Tokat'tan getirilmiştir. Buradaki Kadı Ali, Molla Fenârî'nin torunu olup Herat, Buhara ve Semerkant'ta eğitim görmüş ve Fâtih Sultan Mehmed devrinin başlarında Anadolu'ya dönmüş olan Alâeddin Ali Fenârî'dir.

Her üç nüshanın Türk Dil Kurumu tarafından tıpkıbasım olarak yayımının (1942-1943) ardından Reşit Rahmeti Arat'ın hazırladığı tenkitli metin 1947'de, tercümesi 1959'da basılmıştır. Arat'ın 1964'te ölümü üzerine bu çalışmanın devamı olarak düşündüğü dizini öğrencilerinden oluşan çalışma arkadaşları tamamlamıştır (1979). 3000 kadar madde başı içeren bu çalışma ilkin Semih Tezcan tarafından eleştirilmiştir. Bunu tamamlayıcı mahiyette G. Doerfer, Aysu Ata, Zafer Önler ve Yong-Söng Li tarafından yayınlar gerçekleştirilmiştir. Bu yayınlardan sonra eserin muhtemel kaynakları, dil özellikleri, eğitim, bilim ve ahlâk anlayışı, devlet idaresi, sosyal yapı, dayandığı Kur'an, hadis ve diğer dinî temeller gibi pek çok konuda Türkiye'de ve Türkiye dışında yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış, araştırmalar yapılmıştır. Bunların önemlileri arasında eserin yazılışının 900. yılı münasebetiyle A. Dilaçar'ın incelemesi, Kafesoğlu'nun Türk kültür tarihi bakımından değerlendirmesi, Ercilasun ve Kargı-Ölmez'in dil yönünden araştırmaları zikredilebilir (Kutadgu Bilig ve hakkında yapılan çalışmalar üzerine daha geniş bilgi için bk. İA, VI, 1038-1047; Gülensoy, II/4 [1973], s. 109-116; ayrıca bk. bibl.). Eserin Doğu Türkçesi'ne çevirisi Pekin'de (1983), Özbekçe çevirisi Taşkent'te (1990), Kırgızca çevirisi Moskova'da (1993) neşredilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti postaları eserin yazılışının 900. yıl dönümü dolayısıyla 1969'da bir posta pulu yayımlamıştır. Bu arada Kutadgu Bilig adıyla felsefe ağırlıklı bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nden alınmıştır.

BİR GARİP YUNUS EMRE

Yunus Emre'nin hayatı hakkında bildiklerimiz son derece sınırlı, bu konuda bilgi ve belge yok denecek kadar azdır. Kendi eserlerinden çıkartılabilen bazı bilgiler, çoğu menkıbevi kaynaklara ait kimi anlatılar ve kimi kaynaklarda rastlanan birkaç bilgi kırıntısı onun hayatı hakkındaki bilgilerimizin esasını oluşturur. En temel bilgimiz ise 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olduğudur. Risâletü'n-Nushiyye isimli eserinin sonlarındaki

Söze târîh yidi yüz yidi-y-idi

Yûnus câmi bu yolda fidî-yidi

beytinde geçen h. 707/ m. 1308 tarihi, bu eserin telif tarihi olup Yunus Emre'nin bu yılda hayatta olduğunu göstermektedir. Bir mecmuada bulunan ve onun h. 720 / m. 1320 yılında seksen iki yaşında öldüğünü belirten kayıt araştırmacılar tarafından onun ölüm tarihi olarak kabul görmüştür. Böylece h. 638 (m. 1241) yılında doğmuş olmaktadır. Demek ki, Yunus Emre 1241-1320 yılları arasında yaşamıştır.

Yunus Emre'nin doğduğu yıl, Anadolu Selçuklu hanedanı için de sonun başlangıcına denk geliyordu. Azerbaycan'ı, İran ve Irak'ı işgal etmiş olan Moğollar, yönlerini Anadolu'ya dönmüş, buralardaki zenginlikleri ele geçirmek için fırsat kolluyorlardı. Batı'ya doğru gelişen Moğol istilasının ilk önemli etkisi kimi önemli mutasavvıf, bilim adamı ve sanatçıların; sonraları ise geniş Türkmen kitlelerinin Anadolu'ya göçü olmuştur. Mevlana Celaledin-i Rûmî'nin babası Bahaeddin Veled, bu aydınların en meşhurlarından idi. Bu aydın göçü Konya, Kayseri gibi merkezlerdeki bilim ve sanat dünyasını hareketlendiriyor, geliştiriyor; bu arada pek çok farklı din ve tasavvuf yorumu da Anadolu'da kendisine temsilci buluyordu.

Moğol baskısının önünden kaçıp bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yığılan ve çoğunluğunu Türkmenlerin teşkil ettiği kitleler, devletin ekonomik yapısı üzerinde olumsuz etkiler yapmış olmalıdır; zira var olan ekonomik kaynakların bu sefer daha çok insan tarafından bölüşülmesi gerekiyordu. Buna iktidardakilerin kötü yönetimi ve suiistimaller, yolsuzluk ve haksızlıklar da eklenince Selçuklu Devleti, ekonomik ve sosyal sıkıntılar yaşamaya başladı; toprak ve vergi düzeni bozuldu.

Yunus Emre'nin bütün hayatı Selçuklu hanedanın çöküş sürecine denk gelmiş, ekonomik ve siyasi sıkıntılar; savaş ve isyanlar içinde yaşamış; türlü dini görüşün cirit attığı Anadolu'da halka sevgi ve hoşgörü; erdem ve dindarlık yolunu göstermeye çalışmış; adeta çölde bir vaha yaratmış, bu yüzden şiirleri yayılmış, sevilmiş; yüzyıllar boyunca da dilden dile aktarılmıştır.

Yunus'un bu gerileme ve çöküş dönemi Anadolu'sunda nerede doğduğu, nerelerde yaşadığı, neyle meşgul olduğu ve nerede öldüğü de belli değildir. Kaynaklardaki kimi kayıtlar Bolu, Sakarya nehri ve Sivrihisar civarını işaret etmektedirler. Bunlar onun Orta Anadolu'da doğduğunu ve yaşadığını gösterebilir.

Bir bahçeye giremezsen,

durup seyrân eyleme

Bir gönül yapamazsan,

yıkıp vîrân eyleme..

Ben Gelmedim Dava İçin
Benim İşim Sevi İçin
Dostun Evi Gönüllerdir
Gönüller Yapmaya Geldim

Yunus Emre

Okumaktan Mana Ne
Kişi Hakkı Bilmektir
Çün Okudun Bilmedin
Ha Bir Kuru Emektir

Yunus Emre

Mal Sahibi Mülk Sahibi
Hani Bunun İlk Sahibi
Mal da Yalan Mülk de Yalan
Var Biraz da Sen Oyalan

Yunus Emre

Kimi kaynaklarda ümmi, yani okul eğitimi görmemiş bir kimse olarak zikredilse de onun belli bir eğitimden geçtiğini kabul etmek gerekir. "Ne elif okudum ne cim" gibi ifadelerinden ümmi olduğu çıkarılabilir. "Mescid ü medresede çok ibadet eyledim" gibi ifadelerinden belli bir seviyede tahsil gördüğü kabul edilmektedir. F. Kadri Timurtaş Yunus Emre'nin tahsilini "büyük bir ihtimalle Konya'da yapmış olduğunu" ifade etmektedir. Mevlana ile ilgili bazı ifadelerinden onunla görüştüğü, sohbetinde ve sema meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mevlana vefat ettiğinde (1273), otuz iki - otuz üç yaşlarında idi.

Yunus Emre, bir derviş olarak Anadolu'nun doğusuna, İran ve Azerbaycan'a yolculuklar yapmıştır. Kayseri, Sivas, Maraş, Nahçıvan, Tebriz, Şiraz, Şam gibi kültür merkezlerine gitmiş, buralarda tasavvufi fikirlerini yaymaya çalışmıştır.

Yunus Emre'nin evlenip evlenmediğini, çocuklarının olup olmadığına dair de açık belgeler yoktur. Bir şiirinde geçen "Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helâl" ifadelerinden onun evlendiği ve oğullarının, kızlarının olduğu sonucu çıkarılabilir.

Yunus Emre, şeyhinin Tapduk Emre olduğunu kimi şiirlerinde ifade etmiştir. "Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda" vb. pekçok mısralarından bu anlaşılmaktadır; bir şiirinde de kendisini "Taptuklu Yunus" olarak tanımlamıştır. A. Gölpinarlı, "Yûnus'a Tapduğ u Saltuğ ve Barak'tandır nasîb" mısraından yola çıkarak onun tarikat silsilesinin Taptuk Emre, Barak Baba, Sarı Saltuk şeklinde olduğunu, Sarı Saltuk'un da Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin halifesi olduğunu, bu zatın ise Mevlana'ya mensup olup böylece Yunus Emre'nin silsilesinin Mevlânâ'ya kadar uzandığını ifade eder. Yûnus Emre Divanı'nın birkaç yerde Mevlana hakkında saygı ifade eden sözler geçmektedir.

Bazı görüşlere göre Yunus Emre'nin yolu Hacı Bektaş-1 Veli'ye dayanmaktadır. Bu görüşlerin dayandığı kaynaklar, Taptuk Emre'yi Hacı Bektaş-1 Veli'nin halifesi olarak gösterirler. Bektaşî menkıbelerine göre, Hacı Bektaş Anadolu'ya geldiğinde buradaki büyük zatlar arasında Emre adlı birisi de vardır. Bütün Rum erenleri Hacı Bektaş'ın davetine uyup ziyaretine gittikleri halde Emre gitmez. Hacı Bektaş, Emre'yi başka bir yolla çağırıp gelmemesindeki hikmeti sorar. Emre, bir erenler meclisinde kendisine perde arkasından çıkan bir elin nasib verdiğini, o mecliste Hacı Bektaş adlı bir kimse görmediğini söyler. Bunun üzerine Hacı Bektaş o elin bir işareti olup olmadığını sorar. Emre ise elin ayasında yeşil bir ben gördüğünü söyler. Hacı Bektaş elini uzatır. Hacı Bektaş'ın avucundaki yeşil beni görüp şaşırın Emre, üç kere, "Taptuk padişahım!" der. O günden sonra adı Taptuk Emre olur.

Yunus Emre'nin eserlerinde ise Hacı Bektaş-1 Veli'nin adı hiç geçmez. Ancak Yunus'un din ve tasavvuf anlayışı ile Hacı Bektaş-1 Veli'nin Makalât'ındaki ve daha sonraki Bektaşî tarikatındaki anlayış arasında önemli paralellikler vardır. Hacı Bektaş-1 Veli'nin anlayışının da önemli ölçüde Ahmed Yesevî'nin anlayışına dayandığı göz önünde bulundurulduğunda, Yunus'un da bu kaynağa bağlanması, en azından aralarındaki kuvvetli etkinin ortaya konulması gerekmektedir.

Yunus'un hayatıyla ilgili ayrıntıları Vilâyet-name-i Hacı Bektaş-ı Velî isimli menkıbevi kaynakta buluruz. Yunus Emre, kendi eserlerinde Hacı Bektaş-ı Veli'den hiç bahsetmemişse de, bu kaynakta onun mistik yolculuğunun başlangıcı Hacı Bektaş-ı Veli ile olan bir görüşmesine dayandırılır. Vilayetname'deki bu kaydı aynen veriyoruz:

"Hacı Bektaş'ın şöhreti her yana yayıldı, her taraftan mürid, muhip gelmeye başladı. Semâ'lar, safalar sürülüyordu, meclisler kuruluyordu. Yoksullar geliyorlar, zengin oluyorlar, murad almak dileyenler, başvuruyorlar, muradlarına eriyorlardı.

Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgöl derler, bir köy vardır. O köyde doğmuş Yunus Emre adlı biri vardı. Bu erin mezarı da gene doğduğu yere yakındır. Yunus, ekincilikle geçinir, yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık olmuştu, ekin bitmemişti.

Hacı Bektaş'ın vasfını o da duymuştu. Gideyim, biraz bir şey isteyeyim, dedi. Bir öküze alıç yükledi, vara vara Karaöyük'e geldi. Hünkâr'a, yoksul bir adamım, ekinimden bir şey alamadım, yemişimi alın, karşılığımı lütfedin, ehlimle, ayalimle aşkınıza yiyeyim, dedi.

Hünkâr, emretti, alıcı yediler. Bir iki gün sonra Yunus memleketine dönmeyi kararlaştırdı. Hünkâr bir derviş gönderdi, sorun, dedi, buğday mı verelim, nefes mi? Yunus'a sordular, ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek, dedi. Hünkâr'a bildirdiler. Buyurdu ki: Her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim. Yunus'a bunu söylediler, ehlim var, ayalim var, bana buğday gerek, dedi. Bunun üzerine öküzüne buğday yüklediler, yola düştü. Fakat köyün aşağısına gelince hamamın öte yanındaki yokuşu çıkar çıkmaz, ne olmayacak iş ettim ben, dedi. Vilâyet erine vardım, bana nasip sundu, her alıcın çekirdeği başına on nefes verdi, kabul etmedim. Verilen buğday birkaç günde yenir, biter. Bu yüzden o nasiplerden mahrum kaldım. Döneyim tekrar varayım, belki gene himmet eder. Bu fikirle dönüp tekrar tekkeye geldi. Buğdayı indirdi, erenler, dedi, bana himmet ettiği nasibi versin, buğday gerekmez bana.

Halifeler gidip Hünkâr'a bildirdiler. Hünkâr, o iş, bundan böyle olmaz, o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye sunduk. Ona gitsin, nasibini ondan alsın, dedi. Halifeler, Hünkâr'ın sözünü Yunus Emre'ye söylediler. O da Tapduk Emre'ye gitti, Hünkâr'ın selâmını söyledi, olanı biteni anlattı. Tapduk, selâmı aldı, safa geldin, kademler getirdin, halin bize malum oldu, hizmet et, emek ver, nasibini al, dedi.

Yunus, Tapduk Emre'nin tekkesine odun çeker, arkasıyla getirirdi. Yaş ağaç kesmez, eğri odun getirmezdi. Kırk yıl hizmet etti. Günün birinde Tapduk Emre'ye bir neşe geldi, hâllendi. Meclisinde Yûnus-ı Gûyende adlı bir şair vardı, ona söyle dedi. Mırın kırın etti, söylemedi. Tapduk, Yûnus dedi, sohbet et, şevkimiz var, iştelim. Yûnus gene söylemedi. Bu sefer Tapduk, Yûnus Emre'ye döndü, Hünkâr'ın nefesi yerine geldi, vakti tamam oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini verdik, hadi söyle, dedi. Hemen Yûnus Emre'nin gözünden perde kalktı, söylemeye başladı. Söylediği nefesler, büyük bir divan oldu."

Onun, şeyhinin yanındaki hayatı hakkında menkıbevi kaynaklardakinden başka bir bilgi yoktur. Kırk yıl dergâhta hizmet etmesi, odun taşınmasıyla ilgili bir hikâyede Taptuk Emre, getirdiği düzgün odunlara bakarak Yunus'a sorar : "Dağda hiç eğri odun kalmamış mı?" Yunus bu soruya şöyle cevap verir : "Dağda eğri odun çok; lâkin senin kapında odunun bile eğrisi yakışmaz!"

Yunus Emre'nin mezarının nerede olduğu da tartışmalı bir konudur. Miladi takvime göre 1320-21 yılında ve seksen yaşlarında öldüğü biliniyor, ancak mezarı konusunda farklı bilgiler vardır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ona yakın Yunus Emre'ye ait olduğu öne sürülen mezar vardır: Sivrihisar (Sarıköy), Karaman, Ortaköy, Bursa, Kula, Erzurum, Keçiözü, Sandıklı, Ünye ve Sivas'ta bulunan bu mezarların hangisinin eserlerini konu ettiğimiz Yunus Emre'ye ait olduğu bilinmiyor. Bu konuda birçok tartışmalar yapılmıştır; ancak hem birden fazla Yunus'un olması, hem de çok sevilen kimi zatlar için gerçekte mezar olmayan "makam"ların ihdas edilmesinin sıkça görülen bir uygulama olması bu durumu açıklayabilir. Gönüllerde yaşamayı hedefleyen, ölümü önemsemeyen, "Ölen hayvan-durur âşıklar ölmez" diyerek ölümsüzlüğünü ilan eden bir sûfiye mezar aramak da beyhûde bir uğraştır.

Yunus Emre'ye yakın dönemlerde Âşık Yunus isimli sufiyane şiiirler söyleyen bir başka zatın daha yaşadığı, 1439 yılında Bursa'da vefat ettiği bilinmektedir. "Şol cennetin ırmakları akar Allah deyü deyü", "Sordum Sarı Çiçeğe", "Dertli Dolap" gibi şiiirlerin bu Âşık Yunus'a ait olduğu bilinmektedir. Ancak bu Yunuslar bir süre sonra birbirine karıştırılmış, bilhassa 16. yüzyıldan sonra istinsah edilen Yunus Emre Divanları'nda ikisi aynı kimse zannedilmiştir. Yunus Emre'nin şiiirlerinin toplandığı Divan'ı ve Risâletü'n-Nushiyye isimli bir mesnevisi vardır.

*Biz dünyadan gider olduk kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua kılanlara selam olsun*

*Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil*

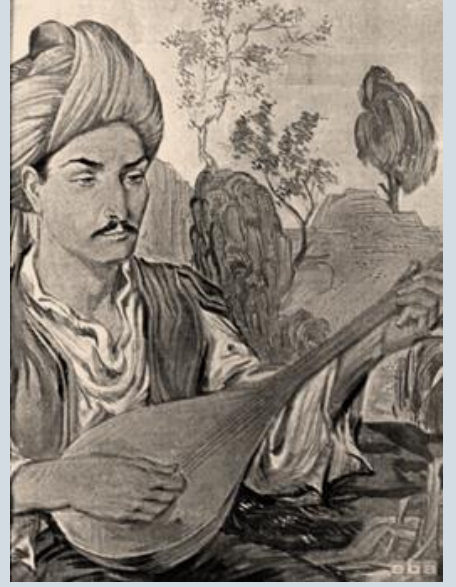
KARACAOĞLAN

“Ağacın eyisi özünden olur Yiğidin eyisi sözünden olur”

Türk halk (âşık) edebiyatının yetiştirdiği en önemli isimlerdendir. Halk şairleri arasında hakkında en çok araştırma ve yayın yapılmasına rağmen doğum tarihi bilinmemekte, yaşadığı dönem yüzyıl olarak bile tahmin edilememekte, ihtimaller, XV. yüzyıl sonları ile XVIII. yüzyıl başları arasında iki yüzyıldan fazla bir zamanı içine almaktadır. XVI. yüzyıl, hatta belki de XV. yüzyılın sonlarında yaşadığının ileri sürülmesine karşılık Karacaoğlan’a ait şiirlerin en eski örneklerine XVII. yüzyıl cönklerinde rastlandığını, bu şiirlerde geçen olay ve kişilerin XVII. yüzyıla ait olduğu, şiirlerinin dilinin de bu dönemin özelliklerini taşıdığı sanılarak şairin yaşadığı dönemin XVII. yüzyıldan daha önce olamayacağı görüşü benimsenmiştir. Daha yakın yıllara ait yayınlarda ise ortaya konan delillerin telif edilerek şiirlerde bahsedilen olay ve kişilerin XVII. yüzyılda bulunabileceği kadar XVIII. yüzyılda da olabileceği, başka ipuçları da dikkate alınarak Karacaoğlan adında belki birden fazla şairin yaşamış olabileceği ileri sürülmüştür.

Şiirlerindeki yer adları oldukça geniş bir coğrafyayı kapsayan Karacaoğlan’ın doğduğu ve yaşadığı yer de kesin olarak belli değildir. Araştırmacıların büyük çoğunluğu Toroslar ve Güney Anadolu’da, özellikle Maraş-Antep dolaylarında yaşadığını belirtmekle beraber Kırşehirli, Kilis, Rumeli ve Belgratlı olduğunu söyleyenler de vardır. Karacaoğlan’ın memleketi hakkında yapılan son ve ciddi bir araştırmada ise şairin Maraş yöresinden olabileceği ileri sürülmüştür. Karacaoğlan’ın nerede öldüğü ve mezarının nerede olduğu da belli değildir. Mezarının bulunduğu yerler arasında Mersin, Adana, Maraş ve Erzurum zikredilmekle beraber bunların hiçbirinin kesin olduğu söylenemez.

Karacaoğlan’ın hayatı hakkındaki şüpheler şiirleri için de geçerlidir. Her saz şairi gibi onun şiirlerini de söylendiği ilk şekilleriyle tesbit etmek mümkün olmamıştır. Yaygın bir şöhrete sahip olduğu bilinen Karacaoğlan’a kendisinin olmayan birçok şiirin mal edilmiş olması muhtemeldir. XIX. yüzyılda biri Yozgat’ta, diğeri Güney Anadolu’da Küçük Karacaoğlan adıyla anılan iki adaşı da bulunan Karacaoğlan’ın 500 civarında şiiri olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bunların pek çoğunda birbirine benzer dörtlük ve mısralara rastlanması, bir kısmının Karacaoğlan’a ait olmadığını veya birbirinin varyantı olabileceğini düşündürmektedir. Ona ait olduğu kabul edilen şiirlerdeki hâkim özellik şairin dış dünyayı, bilhassa sevgilisinin güzelliğini büyük bir samimiyetle dile getirmesidir. Âşık edebiyatının en belirgin özelliklerinden biri sayılan irticâlî söyleyiş yeteneği ve samimiyet Karacaoğlan’da pek çok halk şairinin ulaşamadığı bir seviyededir. Buna dilinin sadeliği, mahallî ve çarpıcı unsurları ustaca kullanması da eklenince Karacaoğlan şiirinin gerçek çehresi belirlenmiş olur. Şiirlerinde maddî hazları ve güzellere düşkünlüğünü pervasızca dile getirmesi Nedim’i hatırlatmaktadır. Dinî motiflere çok az yer veren Karacaoğlan’da tasavvuf düşüncesi hemen hemen hiç yoktur. Bu durum eserlerinin “lâdinî” bir nitelik taşıdığını göstermekle beraber onun dine ve dinî unsurlara karşı saygısız yahut inançsız olduğu anlamına gelmez.

Ölüm, ardıma düşüp de yorulma,
Var git ölüm, bir zaman da yine gel.
Akıbet alırsın, komazsın beni,
Var git ölüm, bir zaman da yine gel.

Şöyle bir vakitler yiyip içerken,
Yiyip içip yaylalardan göçerken,
Yine mi geldin, ben senden
kaçarken?
Var git ölüm, bir zaman da yine gel.

Çıkıp bozkurtlayın ulaşamadım,
Yalan dünya sana çıkışamadım.
Eşimle, dostumla buluşamadım,
Var git ölüm, bir zaman da yine gel.

Karac'oğlan der ki: Derdim pek
beter,
Bahçede bülbüller şakiyip öter.
Anayı, atayı dün aldın, yeter,
Var git ölüm, bir zaman da yine gel.

"Gurbet eli bizim için yapmışlar
Çatısını çok muntazam çatmışlar
Ölüm ile ayrılığı tartmışlar
Elli dirhem fazla gelmiş ayrılık..."

"Bana derler gam yükünü sen götür
Benim yük götürür dermanım mı
var?"

"Karac'oğlan der ki konup geçersin
Ecel şerbetini bir gün içersin
Sen Sırat Köprüsü'n bir gün geçersin
Âmelin eline verilir bir gün."

Lirik, didaktik ve pastoral olmak üzere üç grupta toplanabilecek olan Karacaoğlan'ın şiirlerinde aşk, ayrılık, gurbet, tabiat, yoksulluk, zamandan şikâyet gibi konuların yanında ölümden de bahsedilmekle beraber tasavvufî yönü ağır basan halk şairlerinde olduğu gibi ölüm bir kurtuluş değildir. Karacaoğlan için aslolan bu dünyadaki ömrünü arzuları ve hazları doğrultusunda geçirmektir. Bundan dolayı o bir hayal şairi değil bir duygu şairidir. Duygularını aynen dile getirmek onun en önemli özelliklerinden biridir.

Karacaoğlan'ın şiirlerindeki dil ve söyleyiş güzelliği Türk halk şairlerinin pek çoğuna öncülük etmiş, ancak bu güzelliğe az sayıda şair ulaşabilmiştir. Şiirlerinde yer yer görülen ve edebiyat tarihçileri tarafından eleştirilen şekil hatalarını ise şaire değil hemen bütün halk şairlerinde görüldüğü gibi bunların zamanla ağızdan ağza nakledilirken değişmesine, tesbit edilirken ortaya çıkan müstensih hatalarına bağlamak daha isabetli olur. Başta koşma olmak üzere türkü, semâi, varsağı ve destan nazım şekillerini kullanan Karacaoğlan şiirlerinin tamamını 4 + 4 + 3 yahut 6 + 5 = 11'li veya 4 + 4 = 8'li hece kalıbıyla yazmıştır. Yine diğer halk şairleri gibi bir şiirde değişik duraklı aynı hece kalıbını kullanmak Karacaoğlan'ın nazmındaki yaygın şekil kusurlarından biridir. Daha çok yarım kafiye kullanması, aralarında küçük farklar bulunan mısra ve dörtlükleri değişik şiirlerde tekrar etmesi şairin diğer bir kusuru olarak görünmektedir. Şiirlerinde yer yer Arapça ve Farsça kelimelere rastlanmakla beraber şiirlerini günümüzde de kolayca anlaşılacak sade bir Türkçe ile yazmıştır.

Halk şiirinde başlı başına bir ekol olan Karacaoğlan XVII. yüzyıl şairlerinden Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa ve Gevherî, daha sonraki yüzyıllarda Dadaloğlu, Ruhsatî, Dertli, Bayburtlu Zihnî ve Seyrânî başta olmak üzere pek çok şairi etkilemiş ve bu şairler tarafından taklit edilmiştir. Daha yakın devirde ise Rıza Tevfik Bölükbaşı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Külebi'nin bazı şiirlerinde Karacaoğlan'ın etkisi görülür.

Şiirlerinin önemli bir kısmı günümüzde halk türküsü olarak okunan ve efsanelere de konu olan Karacaoğlan yakın dönemlerde halk için yazılmış romanların kahramanı olarak yer almıştır.

EVLIYA ÇELEBİ VE SEYAHATNAME

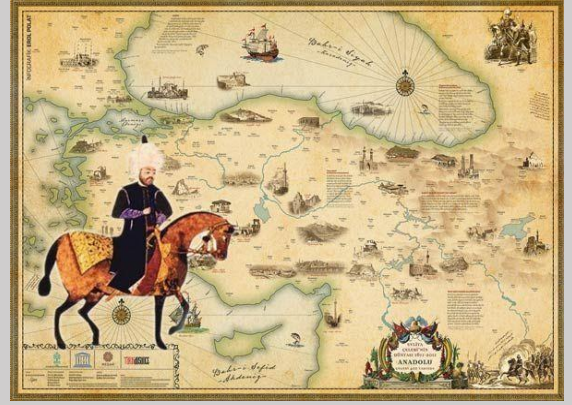
Asıl ve tam adı bilinmeyen Evliya Çelebi 1611 yılında İstanbul Unkapanı'nda doğdu. Babası Derviş Mehmed Zillî, sarayda kuyumcubaşıydı. Evliya Çelebi'nin ailesi Kütahya'dan gelip İstanbul'un Unkapanı yöresine yerleşmişti. Aile Kütahya'nın Zereğen Mahallesi'ndeki evlerini muhafaza etmişlerdir. İlköğrenimini özel olarak gördükten sonra bir süre medresede okudu, babasından tezhip, hat ve nakış öğrendi. Musiki ile ilgilendi. Kuran'ı ezberleyerek "hafız" oldu. Enderun'a alındı, dayısı Melek Ahmed Paşa'nın aracılığıyla Sultan IV. Murad'ın hizmetine girdi.

Evliya Çelebi Seyahatname'nin girişinde seyahate duyduğu ilgiyi anlatırken bir gece rüyasında Sevgili Peygamberimiz Hazreti Muhammed'i gördüğünü, ondan "Şefa'at ya Resulallah" diyerek şefa'at isteyecek yerde, şaşırıp "Seyahat ya Resulallah" dediğini, bunun üzerine Sevgili Peygamberimizin ona gönlünün uyarınca gezme, uzak ülkeleri görme imkânı verdiğini yazar.

Evliya Çelebi bu rüya üzerine 1635'te, önce İstanbul'u dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başladı. 1640'larda Bursa, İzmit ve Trabzon'u gezdi, 1645'te Kırım'a Bahadır Giray'ın yanına gitti. Yakınlık kurduğu kimi devlet büyükleriyle uzak yolculuklara çıktı, savaşlara, mektup götürüp getirme göreviyle ulak olarak katıldı.

1645'te Yanya'nın alınmasıyla sonuçlanan savaşta, Yusuf Paşa'nın yanında görevli bulundu. 1646'da Erzurum Beylerbeyi Defterdarzade Mehmed Paşa'nın muhasibi oldu. Doğu illerini, Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın kimi bölgelerini gezdi. Bir ara Revan Hanı'na mektup götürüp getirmekle görevlendirildi, bu sebeple Gümüşhane, Tortum yörelerini dolaştı. 1648'te İstanbul'a dönerek Mustafa Paşa ile Şam'a gitti, üç yıl bölgeyi gezdi. 1651'den sonra Rumeli'yi dolaşmaya başladı, bir süre Sofya'da bulundu. 1667-1670 arasında Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Kandiye, Gümülcine, Selanik yörelerini gezdi.

Senelerce at üzerinde seyahat etmesi, cirrit oynaması, iyi silâh kullanması, Evliyâ Çelebi'nin çevik ve sıhhatli bir yapıya sâhib olmasını sağladı. Evlenmeyen Evliyâ Çelebi zengin ve köklü bir aileye mensûb olup, gezi sâyesiyle gittiği çeşitli yerlerde vazîfeler aldı. Katıldığı pek çok savaştan aldığı ganimetler ve verilen hediyeler ile gezdiği yerlerde yaptığı ticâretten elde ettiği paralar rahat bir hayât sürdürmesini sağladı. Kat'î olarak bilinmemekle birlikte, 1682 senesi vefât ettiği tahmin edilmektedir. Şakacı bir mizaca sâhib olduğu, gördüğü yerlerde adına mezar taşları yazdırarak diktirdiği de bilinmektedir.

SEYAHATNAME'NİN ÖZELLİKLERİ

Evliya Çelebi'nin kendinden sonrakilere bilhassa tarih ve coğrafya alanında büyük hazine olarak bıraktığı Seyahatname'nin aslı on cilttir. İstanbul kütüphanelerinde beş ayrı yazma nüshası vardır. Dil bakımından dikkat çeken eserin imlâsında tutarsızlık görülür. Bu tutarsızlık, her memleketin ağzına göre kaleme alınmasından ileri gelmektedir. Eser bu açıdan ele alınınca büyük bir diyalektik malzeme olarak ortaya çıkar.

Eserin birinci cildinde; İstanbul'un tarihi, kuşatmaları ve fethi, İstanbul'daki mübarek makamlar, camiler, sultan Süleyman kanunnamesi, Anadolu ve Rumeli'nin mülkî taksimatı, çeşitli kimselerin yaptırdığı cami, medrese, mescit, türbe, tekke, imaret, hastane, konak, kervansaray, sebilhane, hamamlar... Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren yetişen vezirler, âlimler, nişancılar, İstanbul esnafı ve sanatkârları yer almaktadır.

İkinci ciltte; Mudanya ve Bursa, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, İstanbul'un fethinden önceki Osmanlı sultanları, Bursa'nın âlimleri, vezirleri ve şairleri, Trabzon ve havalisi, Gürcistan dolayları; üçüncü ciltte; Üsküdar'dan Şam'a kadar yol boyunca bütün şehir ve kasabalar, Niğbolu, Silistre, Filibe, Edirne, Sofya ve Şumnu şehirleri hakkında geniş bilgiler; dördüncü ciltte; İstanbul'dan Van'a kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar, Evliyâ Çelebi'nin elçi olarak İran'a gidişi İran ve Irak hakkında bilgiler; beşinci ciltte; Tokat sonra Rumeli, Sarıkamış'tan Avrupa'ya kadar çeşitli ülke ve eyaletler; altıncı ciltte; Macaristan ve Almanya; yedinci ciltte; Avusturya, Kırım, Dağıstan, Çerkezistan, Kıpçak diyarı, Ejderhan havalisi; sekizinci ciltte; Kırım ve Girit olayları, Selanik ve Rumeli'deki hâdiseler; dokuzuncu ciltte; İstanbul'dan Mekke ve Medine'ye kadar yol üzerindeki bütün şehir ve kasabalar, evliya menkıbeleri ile Mekke ve Medine hakkında geniş bilgiler; onuncu ciltte ise; Mısır ve havalisi yer almaktadır.

Evliya Çelebi 50 yılı kapsayan bir zaman dilimi içinde gezdiği yerlerde toplumların yaşama düzenini ve özelliklerini yansıtan gözlemler yapmıştır. Bu geziler yalnız gözlemlere dayalı aktarmaları, anlatıları içermez, araştırmacılar için önemli inceleme ve yorumlara da olanak sağlar. Seyahatname'nin içerdiği konular, belli bir çalışma alanını değil, insanla ilgili olan her şeyi kapsar. Üslup bakımından ele alındığında, Evliya Çelebi'nin, o dönemdeki Osmanlı toplumunda, özellikle divan edebiyatında yaygın olan düzyazıya bağlı kaldığı görülür.

Divan edebiyatında düzyazı ayrı bir marifet ürünü sayılır, ağdalı bir biçimle ortaya konurdu. Evliya Çelebi, bir yazar olarak, bu geleneğe uymadı, daha çok günlük konuşma diline yakın, kolay söylenip yazılan bir dil benimsedi. Bu dil akıcıdır, sürükleyicidir, yer yer eğlenceli ve alaycıdır. Evliya Çelebi gezdiği yerlerde gördüklerini, duyduklarını yalnız aktarmakla kalmamış, onlara kendi yorumlarını, düşüncelerini de katarak gezi yazısına yeni bir içerik kazandırmıştır.

Burada yazarın anlatım bakımından gösterdiği başarı uyguladığı yazma yönteminden kaynaklanır. Anlatım belli bir zaman süresiyle sınırlanmaz, geçmişle gelecek, şimdiki zamanla geçmiş iç içedir. Bu özellik anlatılan hikâyelerden, söylencelerden dolayı yazarın zamanla istediği gibi oynaması sonucudur.

Evliya Çelebi belli bir süre içinde, özdeş zamanda geçen iki olayı, yerinde görmüş gibi anlatır, böylece zaman kavramını ortadan kaldırır. Seyahatname'de, yazarın gezdiği, gördüğü yerlerle ilgili izlenimler sergilenirken, başlı başına birer araştırma konusu olabilecek bilgiler, belgeler ortaya konur. Bunlar arasında öyküler, türküler, halk şiirleri, söylenceler, masal, mani, ağız ayrılıkları, halk oyunları, giyim-kuşam, düğün, eğlence, inançlar, komşuluk bağlantıları, toplumsal davranışlar, sanat ve zanaat varlıkları önemli bir yer tutar.

Evliya Çelebi insanlara ilgili bilgiler yanında, yörenin evlerinden, cami, mescit, çeşme, han, saray, konak, hamam, kilise, manastır, kule, kale, sur, yol, havra gibi değişik yapılarından da söz eder. Bunların yapılış yıllarını, onarımlarını, yapanı, yaptıranı, onaranı anlatır. Yapının çevresinden, çevrenin havasından, suyundan söz eder. Böylece konuya bir canlılık getirerek çevreyle bütünlük kazandırır. Seyahatname'nin bir özelliği de değişik yöre insanların yaşama biçimlerine, davranışlarına, tarımla ilgili çalışmalarından, süs takılarına, çalgılarına dek ayrıntılarıyla geniş yer vermesidir. Eserin bazı bölümlerinde, gezilen bölgenin yönetiminden, eski ailelerinden, ileri gelen kişilerinden, şairlerinden, oyuncularından, çeşitli kademelerdeki görevlilerinden ayrıntılı biçimde söz edilir.

Evliya Çelebi'nin yapıtı dil bakımından da önemlidir. Yazar, gezdiği yerlerde geçen olayları, onlarla ilgili gözlemlerini aktarırken kullanılan sözcüklerden de örnekler verir. Bu örnekler, dil araştırmalarında, sözcüklerin kullanım ve yayılma alanını saptama bakımından yararlı olmuştur. Kimi yabancı kökenli sözcüklerin söyleniş biçimi halk ağzına göredir. Bu da dilci için bir yöre ağzının oluşumunu anlamaya yarar.

Üslup bakımından ele alındığında, Evliya Çelebi'nin, o dönemdeki Osmanlı toplumunda, özellikle Divan edebiyatında yaygın olan düzyazıya bağlı kalmadığı görülür. Divan edebiyatında düzyazı ayrı bir yaratı ürünü sayılır, şiir gibi ağıdalı, ayaklı-uyaklı bir biçimle ortaya konurdu. Evliya Çelebi, bir yazar olarak, bu geleneğe uymadı, daha çok günlük konuşma diline yakın, kolay söylenip yazılan bir dil benimsedi. Bu dil akıcıdır, sürükleyicidir, yer yer eğlenceli ve alaycıdır.

Seyahatname ilk olarak 1848'de Kahire Bulak matbaasında Müntehâbât-ı Evliya Çelebi adıyla yayınlanmıştır. İkdâm Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey ile Necib Âsım Bey, Pertev Paşa Kütüphanesindeki nüshayı esas alarak 1896 senesinde İstanbul'da basmaya başladılar. 1902 senesine kadar ancak ilk altı cildi yayınlanabilmiştir. Yedinci ve sekizinci ciltleri 1928'de Türk Tarih encümeni tarafından, dokuz ve onuncu ciltleri ise, 1938'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Daha sonraları ise eser ya kısaltılarak veya seçmeler yapılarak çeşitli araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır.

EVLIYA ÇELEBİ'NİN KALEMİNDEN GEYVE

Aslında ismi Gegve'dir. İzmit Kalesi'ni yapan İskender'in akrabalarından Gegve adlı yaşlı kadın kralın koyunları çobanları için yapılmış bir küçük kaledir. O kralenin ismiyle isimlenmiş, Genve'den meşhur galat Geyve derler. 712 [1312] tarihinde Osman Gazi fethidir. (...) sancağı toprağında 150 akçe şerif kaza olup Sakarya Nehri üzerinde Bayezid-i Veli'nin garip ve tuhaf (...) göz büyük köprüsünün hâlâ evkâfidir. Bu ibret verici köprü de Osmanoğulları devletinde herkesçe bilinen büyük bir köprüdür. Eski zamanlarda bu Geyve büyük şehir idi. Ancak Sultan IV. Murad zamanında Sakarya Nehri taşarak bu şehri sulara gömdü, fakat yine imar oldu. Ancak deryada katre (damla) ve güneşte zerre kadar imar olmadı. Üç yüz haneli, bir camili, harap bir camii meydanda bir minaresi kalmış ve bir hamam, üç han, yedi sıbyan mektebi, evleri kiremitli ve tahta örtülüdür ve Sakarya Nehri'nden bir ok atımı uzakta imâr olmadadır.

Ama bir kiremitli muazzam hanı var, han yanında 20 kadar dükkânı var. Bağı ve bahçesi çok olduğundan üzüm turşusu ve Sakarya kenarı kavunu meşhurdur, iki kavunu bir ata yükletirler, gayet iri ve lezzetli kavunu olur. Geyve köprüsü kenarında sâfi bostanlardır. Bu köprü'nün altından akan Sakarya Nehri'nin ilk çıktığı yer (...) (...) (...) dağlarıdır. Daha sonra şehrin pazarı yakınından geçip nice beldeleri ve köyleri sulayarak bu İzmit sancağından geçip Kocaili sancağında İrve adlı kasabada Karadeniz'e karışır. Bu kasabada sipah kethüdayeri, yeniçeri serdârı ve evkâf mütevellisi vardır.

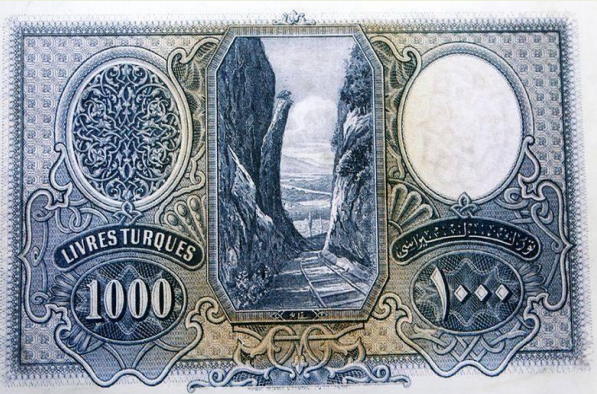
Geyve'nin ziyaret yeri: Hazret-i Burhan. Osmancık ile gelmiştir, burada medfundur. (...) (...) (...) (...) Buradan kuzey tarafına köprüyü geçip Sakarya Nehri kenarı rica Ağaç denizi adlı sık ağaçlık ve ormanlıktır ki bu beldeden olmayan yabancı insanların nicesi kaybolmuş, vahşi canavarlara ve yol kesen haramilere yem olmuş bir amansız Bağıştan yerdir. Bu ağaç denizinde öyle çeşit çeşit büyük ağaçlar var ki boyları bosları göklere doğru uzanmış büyük ağaçlardır, bu yüzden ateş saçan güneşin etkisi yoktur.

Öyle gölgelik dağlardır. Defne, ardıç, çam ve ıhlamur ağaçlarının çiçeklerinin kokusundan insanın dimağı kokulanır. Bu ağaçlık dağlar içinde nice bin tahta biçecek bıçkı değirmenleri ve nice bin gemi keresteleri kesici merhametsiz ağaç kesici Etrâkları vardır. Fırsat bulurlarsa gelenlerden gidenlerden insanoğlu da keserler. Bu dağlar dört sancak yer hududunda bulunmuş, gerçekten de ağaç denizidir. Bir tarafı Bursa sancağında son bulur. İzmit sancağı, Bolu sancağı ve Kocaili sancağı sınırlarında tamamen ağaç denizi vardır. Fırdolayı çevresi bir ayda dolaşılır ağaç denizidir. Ama seçkin yerleri bu Geyve yolu üzerindedir. Bu Geyve'den üçüncü saatte Sakarya kıyısında bir yalçın kaya üzre.

Çoban Kalesi'nin özelliği: Gökyüzüne doğru boy uzatmış uzun yalçın kaya üzerinde bir küçük kaleciiktir. Hâlâ içinde insanoğlu yoktur. Yıkık dökük durur. Eski zamanlarda Gegve kralenin çobanları bu kalede sâkin olup gelenlerden ve gidenlerden bâc alırlarmış. Aşağısı denizler gibi Sakarya Nehri ensesi yalçın dağ üzerinde; Poli Kalesi ise belâli cehennem yolu olduğundan zorunlu olarak bütün kervan halkı burada bâc ve haraç verirlermiş. Burayı geçip yine batı tarafına Sakarya Nehri kenarınca aslâ güneş tesir etmez çemenzâr ve lâlezar sular kenarında kahvaltılar, bazlamalar, hazır yemekler yiyerek ibadetlerimizi edip Yüce Yaratıcı'nın eserlerini seyr ederek 4 saat daha gidip; Mamur Sabanca kasabası menzili: (...) tarihinde Defterdarzâde Mehmed Paşa efendimizle Erzurum'a giderken İzmit sancağı toprağında yüz elli akçe kaza ve Rüstem Paşa evkâfi olup bütün yapıları ve gölünün özellikleriyle anlatılmıştır.

*Günümüz Türkçesi ile Evliya çelebi Seyahatnamesi -2.Cilt 2. Kitap
Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman*

TÜRK LİRASI ÜZERİNDE GEYVE BOĞAZI

Araştırmacı yazar Necati Doğan, ön yüzünde Atatürk portresi, arka yüzünde Sakarya Demiryolu Hattı ve Geyve Boğazı bulunan 1000 TL'lik banknotun Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde Türkiye'nin en değerli parası olduğunu söyledi.

Harf inkılabından önce basılması nedeniyle ön yüzünde Osmanlı Türkçesi ile "Türkiye Cumhuriyeti" ibaresinin yer aldığını, filigran kısmında ise Türkiye Cumhuriyeti yazısının görüldüğünü anlatan Doğan, dönemin Maliye Bakanı Mustafa Abdülhalik Renda imzası bulunan banknotun tedavüle çıktığı 1927 yılında 1000 Cumhuriyet altına karşılık değeri olduğunu belirtti.

Kaynak: Anadolu Ajansı

ÂŞIK VEYSEL (1894-1973)

XX. yüzyıl Türk âşık şiirinin Türkiye'deki önemli temsilcisi.

Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde doğdu. Yedi yaşında iken geçirdiği çiçek hastalığı yüzünden sağ gözünü kaybetti. Küçük Veysel o zamanlar çok yaygın olan ve daha önce iki ablasını almış olan çiçek hastalığına yakalanır. Gözlerini kör oluşunu kendi ağzından okuyalım: *Çiçeğe yatmadan evvel anam güzel bir entari dikmişti. Onu giyerek beni çok seven Muhsine kadına göstermeye gitmiştim. Beni sevdi. O gün çamurlu bir gündü, eve dönerken ayağım kayarak düştüm. Bir daha kalkamadım. Çiçeğe yakalanmışım... Çiçek zorlu geldi. Sol gözümü çiçek beyi çıktı. Sol gözümü ise perde indi. Çocukluk günlerimden hiç unutamayacağım hatıralar, şimdi hayal-meyâl kafamda yaşıyor. O çiğdem topladığım tarlaları, gezip gördüğüm yerleri hep bir rüya gibi hatırlıyorum ve hiç unutmuyorum. Babam beni, Akdağmadeni'ndeki bir doktora götürüp sol gözümdeki perdeyi aldırtmak istiyordu. Bir gün anam inek sağlıyordu. Babam da arkamızda duruyormuş. Ben onun geldiğini fark etmemiştim. Babam "Veysel" diye seslenince birden geriye döndüm. Koltuğunun altında ucu sivri bir övendir (ince uzun değnek) varmış. Başımı çevirmemle övendirenin sivri ucunun sol gözümü saplanması bir oldu. Böylece sol gözümü de kaybettim. O yıllarda elimden tutarak beni gezdiren hep kız kardeşim elif oldu. Elif'ten gördüğüm yardımı, sevgiyi unutamam."*

Gözlerini dünyaya kapatan Veysel'in haline acıyan babası, ona oyalanması için bir saz alır. Zaman zaman evlerine gelen âşıkları pür dikkat dinleyen Veysel, ilk saz dersini Çarmışlı Ali Ağa'dan alır. On yaşında saz çalmaya başladı. Önceleri her âşık gibi "usta malı" deyişler çalıp söyledi. Veysel'in annesi ve babası seferberlik sonlarına doğru "belki biz ölürüz ve kardeşi Veysel'e bakamaz" düşüncesiyle Veysel'i Esmâ adında, akrabalarından bir kızla evlendiriyorlar. Esmâ'dan bir kız, bir oğlu oluyor Veysel'in. Oğlan çocuğu daha on günlükken annesinin memesi ağzında kalarak ölüyor... Veysel'in acıları bununla da bitmiyor; aksilikler, talihsizlikler üst üste gelmeye başlıyor. 1921'in 24 Şubat'ında annesi bir gün ondan 18 ay sonra da babası ölüyor. Bu arada bağ, bostan işleriyle uğraşılıyor. Köye de birçok âşık gelip gitmekte, Karacaoğlan'dan, Emrah'tan, Âşık Sıtkı, Âşık Veli gibi saz şairlerinden çalıp söylemektedirler. Köy odalarındaki bu âşık fasıllarından Veysel de geri kalmamaktadır.

Ağabeyisi Ali'nin bir kız çocuğu daha olunca çocuklara ve işlere bakması için bir azap (hizmetkâr) tutuyorlar. Bu hizmetkâr ileride Veysel'in bağına açılacak başka yaranın sebebi olacaktır. Bir gün Veysel hasta yatarken, kardeşi Ali de keven toplamakta iken, Veysel'in ilk eşi olan Esmâ'yı kandırarak kaçırıyor bu yavaşma. Veysel'in acılı yaşamına bir acı daha ekleniyor böylece. Karısı bir başına bırakıp gittiğinde Veysel'in kucağında henüz altı aylık kızı varmış. İki yıl kucağında gezdirmiş Veysel onu, ne çare o da yaşamamış.

Soyadı kanunundan sonra Şatiroğlu soyadını alan Âşık Veysel'i edebiyat dünyasına Ahmet Kutsi Tecer tanıtmıştır. A. K. Tecer'in ilk defa 5 Ocak 1931'de düzenlediği ve on beş âşığın çağırıldığı Sivas Âşıklar Bayramı'na katılanlar arasında Âşık Veysel de vardı. 1933'ten sonra, eski gezginci âşıklar gibi, elinde sazı ile hemen hemen bütün yurdu dolaştı. Bir ara köy enstitülerinde saz öğretmeni olarak da görev yaptı

İlk şiir kitabı olan Deyişler 1944'te Ankara'da Halkevleri Genel Merkezi'nce yayımlandı. Şiirlerini daha sonra Sazımdan Sesler (1949) adlı kitapta topladı. Bütün şiirlerini bir araya getirdiği Dostlar Beni Hatırlasın (1970) ise son kitabıdır. 1952 yılında İstanbul'da adına büyük bir jübile düzenlenen Âşık Veysel'e 1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "ana dilimize ve millî birliğimize yaptığı hizmetlerden dolayı" özel bir kanunla vatanî hizmet tertibinden aylık bağlandı.

Sağlığında, şiirlerini çalıp söylediği plakların yanında “Karanlık Dünya” adı ile kendisinin ve köyünün görüntülediği bir de film yapıldı. Köy Enstitüleri’nin kurulmasıyla birlikte, yine Ahmet Kutsi Tecer’in katkılarıyla, sırasıyla Arifiye, Hasanoğlan, Çifteler, Kastamonu, Yıldızeli ve Akpınar Köy Enstitüleri’nde saz öğretmenliği yapıyor. 1965 yılında TBMM, özel bir kanunla Âşık Veysel’e, "Anadilimize ve milli birliğimize yaptığı hizmetlerden ötürü" 500 lira aylık bağlamıştır.21 Mart 1973'te doğduğu köy olan Sivrialan'da öldü; aynı yerde toprağa verildi. Ölümünden sonra evi eşyaları ile korunarak müze haline getirildi. Ölüm yıl dönümlerinde köyünde yapılan törenlerle anılmaya başlandı.

Halkla aydınlar arasında bir köprü kurmuş bulunan Âşık Veysel’in şiirleri konu bakımından epeyce zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Yûnus’un etkisi altında kalarak söylediği şiirlerinde halk kültürünün mayasına karışan yönleriyle tasavvuftan izler bulunur.

Aşk şiirlerindeki deyişleriyle bir yönden de Karacaoğlan’ın devamı gibidir. Şiirlerinde yer yer yöresinin ağız özellikleri de görülür. Sazı ve sesi zayıf olan Âşık Veysel, âşıklık geleneğinin hikâye anlatma, muamma asma ve çözme, atışmalarda bulunma gibi yönlerine uyamamış olsa bile çağının radyo, fabrika, tren, füze gibi yeniliklerine kucak açan şiirleriyle kendinden önceki âşıklardan ilerdedir. Âşık Veysel, bir yanı ile sürdürdüğü âşık şiiri geleneğini ve yaşadığı çağı şiirlerinde ustaca bir araya getirmiştir.

Âşık Veysel’in şiirleri bize böbürlenmemeyi öğretir:

Ne varise sende bende
Aynı varlık her bedende
Yarın mezara girende
Sen toksun da be aç mıyım...

Dünya malının geçiciliğini öğretir...

Var mıdır dünyaya gelip de kalan
Gülüp baştan başa muradın alan
Muradı maksudu hepsi yalan
Ölümü dünyada hakikat gördüm

Güzelim, yakışıklıyım diye kurulmamayı öğretir

Güzelliğin on para etmez
Bu bendeki aşk olmasa
Eğlenecek yer bulaman
Gönlümdeki köşk olmasa.

Derdini söyler, şükür öğretir

Neler yaptı bana kader
Uyansana kara bahtım
Yel değdikçe erir gider
Karşı dağda kara bahtım

Hakikati öğretir

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yarım kara topraktır.
beyhude dolandım, boşa yoruldum
Benim sadık yarım kara topraktır.

Karnın yardım kazmayınan, belinen
Yüzün yırttım tırnağınan, elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yarım kara topraktır

Her kim ki olursa bu sırta mazhar
Dünyaya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir Veysel'i bağrına basar
Benim sadık yarım kara topraktır

Düşünmeyi öğretir

Dünyaya geldiğim anda
Yürüdüm aynı zamanda
İki kapılı bir handa
Gidiyorum gündüz gece

Dünyanın en güzel vedasını edip gitmeyi öğretir

Ben giderim adım kalır,
Dostlar beni hatırlasın.
Düğün olur, bayram gelir,
Dostlar beni hatırlasın.

Can bedenden ayrılacak,
Tütmez baca, yanmaz ocak,
Selam olsun kucak kucak,
Dostlar beni hatırlasın.

Açar solar türlü çiçek
Kimler gülmüş kim gülecek
Murat yalan, ölüm gerçek
Dostlar beni hatırlasın

Açar solar türlü çiçek
Kimler gülmüş, kim gülecek
Murat yalan, ölüm gerçek,
Dostlar beni hatırlasın.

NIHAT SÂMİ BANARLI ve TÜRKÇENİN SIRLARI

Edebiyat tarihçisi ve yazarlarımızdan olan Nihat Sami Banarlı'nın Türkçeye olan sevdasını anlatan kitabı "**Türkçenin Sırları**" dilimizin gizli kalmış yönlerini bize aşikâr ediyor.

İstanbul'da Fatih'te doğdu. Trabzonlu Alemdarzâde ailesinden ve Osmanlı devri mutasarrıflarından İlyas Sâmi Bey'in oğludur. İlk Osmanlı mebuslarından ve basılı bir divan sahibi olan dedesi Hilmi Efendi devrinin tanınmış şairlerindendi. Babasının da bilhassa vatani şiirleri kaleme aldığı bilinmektedir. Nihat Sami önce Somyarkın, daha sonra Banarlı soyadını aldı.

Nihat Sâmi, İstiklâl Lisesi'nden sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bölümü ile birlikte Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Edirne Erkek Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak tayin edildi. Ayrıca Edirne kız ve Erkek Muallim mekteplerinde edebiyat dersleri verdi. 1939'da Kabataş Erkek Lisesi'ne, 1943'te Galatasaray Lisesi'ne, 1946'da İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'na, iki sene sonra da İstanbul Eğitim Enstitüsü'ne tayin edildi. Boğaziçi, Şişli Terakki ve Işık Liseleri gibi okullarda ders verdi. 1959'dan 1962'ye kadar İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde İslâmî Türk Edebiyatı dersini okuttu. İstanbul Eğitim Enstitüsü ile Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğünü yaptı. 1969'da kendi isteği ile emekli oldu. İstanbul Fetih Cemiyeti'ne bağlı İstanbul Enstitüsü'nün ve Yahya Kemal Enstitüsü'nün müdürlüklerini yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı, "**1000 Temel Eser**" ve "**Çağdaş Türk Yazarları**" komisyonlarında görev aldı. Dil ve Edebiyat Akademisi'nin edebiyat dalı başkanlığını yaptı. Yeni ve çok hacimli bir şekil verdiği "**Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**" adlı büyük eserinin telif ve baskısını tamamlamaya çalışmakta iken 13 Ağustos 1974'te vefat etti. Mezarı Rumelihisarı'ndadır.

Öğrencilik ve gençlik yıllarında şiirler ve hikâyeler kaleme alan Nihat Sâmi Banarlı özellikle bu devrede okul piyeslerinde başarılı oldu. **Kızıl Çağlayan** ve **Bir Yuvanın Şarkısı** adlı manzum piyesleri Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı yarışmayı kazandı ve bakanlık tarafından yayımlandı. Kızıl Çağlayan filme de alınmıştır. **Bir Güzelliğin Hikâyesi** adlı küçük romanı ise Hürriyet gazetesinde on üç sayı tefrika edildi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde seçkin bir talebesi olduğu M. Fuad Köprülü'nün tesiriyle öğretmenliğinin ilk yıllarından itibaren edebiyat tarihi araştırmalarına yöneldi ve bu konudaki çalışmalarını Altı Ok, Adsız Mecmua, Orhun, Ülkü, Halk Bilgisi gibi dergilerde yayımladı. 1940'tan başlayarak Yedigün dergisinin edebiyat sayfasını yönetti, burada genç kabiliyetlere yol gösterdi. Çeşitli gazete ve dergilerde tarihi, edebi ve sosyal konularda yazılar kaleme aldı. Bazı yazılarında Emin Bayraktaroğlu takma adını kullandı. Hürriyet gazetesinde yazdığı haftalık "Edebî Sohbetler" az amanda çok geniş bir ilgi etrafında büyük bir okuyucu kitlesi toplamıştı. 1948'de İsmail Hami Danişmend tarafından XV. Asırda yaşamış kadın şair Râbia Hatun'a ait olduğu iddiası ile yayımlanmaya başlayan şiirlerin o çağda yazılmayıp dil, üslup, imaj hatta şekil bakımından ancak bugünün eseri olabileceklerini bu sohbetlerinde ispat etmesi Banarlı'nın prestij ve şöhretini arttırdı.

Yakın dostu olduğu Yahya Kemal Beyatlı'nın büyük bir kısmı yayımlanmamış olan şiirlerinin Hürriyet'te neşrini sağladı. Şiirlerin kitap halinde basımı konusunda da Yahya Kemal ile birlikte çalıştı. İlk baskı gerçekleşmeden Yahya Kemal vefat edince Banarlı tek başına çalışmaları sürdürdü. Yahya Kemal Enstitüsü kurdu. Bu enstitüye bağlı bir dergi çıkardı. Yahya Kemal'in Türk edebiyat ve fikir hayatındaki yerini almasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

"Bir kelime millet tarafından bir günde yapılmaz.
Her kelimenin sesinde ve manasında onu
yaratan milletin, yontuluşu asırları
kaplamış emeği vardır."

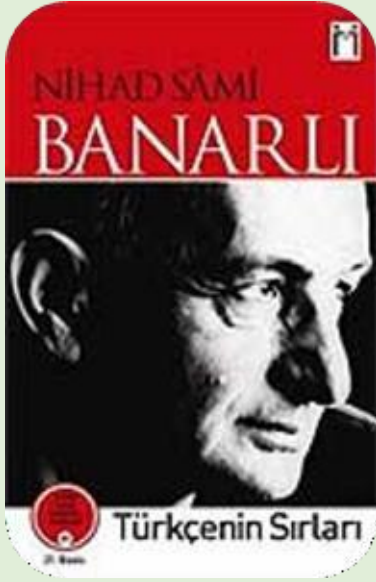
Nihat Sâmi
Banarlı

"Bir milletin ataları, asırlarca o kelimelerle duymuş,
onlarla düşünmüş; birbirlerini ve evlatlarını o
kelimelerle sevmiş; bu kelimeleri tamamıyla millî bir
sanatla işleyip güzelleştirmiş ve kendi millî
müsikisiyle seslendirmiş ise evlatlar, artık
o kelimelere düşman kesilemezler!..."

Nihat Sâmi
Banarlı

“Her dil, imparatorluk dili olamaz. Çünkü her millet imparatorluk kuramaz.”

[Türkçenin Sırları, s. 42]

Şimdi, asıl mevzúuma geliyorum:

Şu fâni dünya saâdetleri içinde hiçbir şey, aziz Türk çocuklarına Türk dilini öğretmek kadar “güzel hizmet” değildir.

Vatan çocuklarına bir milletin yarattığı ve yaşattığı dili; bütün güzellikleri, incelikleri, yücelikleri ve güzel sesleriyle öğretmek...

Atalara bize bıraktığı en güzel hediye denirse bugünkü Türk vatani ise, ikincisi Türkçedir. Onu, okur olmadık kaprislerle yıkamazsınız. Seni yılmak için önce onu yılmaman hükmüne inanan düşmanlarımızın yardımcısı olamazsınız. Bu dili seveceksiniz. Her de her hâliyle sevecek ve koruyacaksınız.

TÜRKÇENİN SIRLARI: Milli değerlerimizin en önemli varlığı olarak kabul ettiği Türkçeye ve Türkçenin meselelerine dair olan yazılarının bir kısmından meydana gelmiş bir eserdir. Çok dikkatli seçilmiş kelimelerle ördüğü yazılarında kendine mahsus bir sohbet üslubu ortaya koyan yazar bu eseriyle Türk tarihini, kültür eserlerini ve Türkçeyi şuurlu bir gayretle tanıtmış ve sevdirmeye çalışmıştır.

“ATA, HOCA VE ÖĞRETMEN” bölümünden alıntılar:Eski ve muhterem bir muallim arkadaşım: “Gençliğimde filân şehirde hocalık yapıyordum, fakat sokağa çıkmaya utanırdım. Çünkü şehir halkı, hocayım diye, geçtiğim her yerde beni ayağa kalkarak selâmlardı. Büyüklerin bu hürmet dolu selâmları esâsen çok terbiyeli olan çocukların ve gençlerin üzerinde derin tesir bırakır; küçük, büyük, herkesten gördüğüm saygı, beni hocalığın sevgisi, şevki ve gurûruyla doldururdu.” diye konuştu.Yalnız Allah’ın huzurunda ayağa kalkılır yer olan câmi’de Fâtih Sultan Mehmed’in, hocaları gelince, onları da ayağa kalkarak selâmladığını düşündüm. Bu eski ve büyük Türk terbiyesini, bir daha, gönlüm dolarak hatırladım. Hoca’ya böylesine hürmet şimdi bir masaldır. Büyük ve mânevî bir tükeniş, bizim vicdan ve terbiye dünyâmıza musallat olmuş; ne hocaların bir nicesinde bir hocalık vasfı, ne de talebede ve velîlerde hocaya saygı duygusu bırakmıştır.

Eskilerin : hattâ en eskilerin, hocalarına Ata, Koca gibi göğüs dolusu seslerle söylenir, büyük heybet ve kudsiyet ifâde eder unvanlar seçmeleri, eski ve büyük Türk rûhunun kelimelere vuran, akisleriydi...

“Hoca adam” tabîri, hâlâ, bir saygı ve kıymet ifâdesi halinde, bütün vatan dilinde canlıdır.

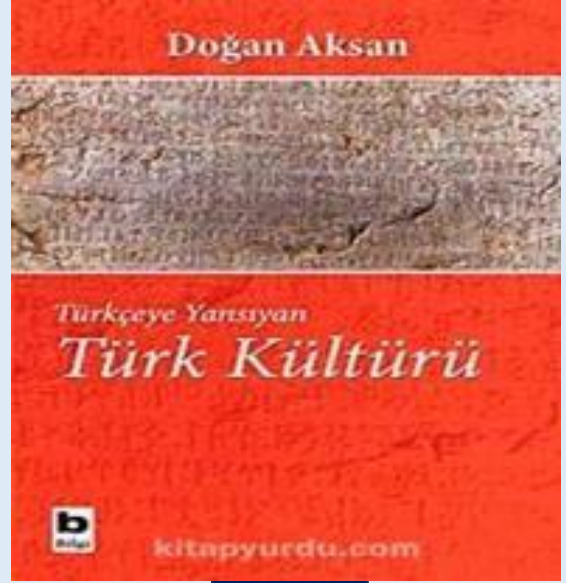
“SULTAN ABDÜLHAMİD’İN TÜRKÇECİLİĞİ” bölümünden alıntılar: Osmanlı hükümdar âilesinin Türkçeciliği mühim ve mes’ud bir târih hâdisesidir. Bu âilenin daha kuruluş anlarından başlayarak orduda, saray çevresinde ve halk içinde Türkçe konuşup Türkçeyi yeniden devlet ve edebiyat dili mevkiine getirdiği bilinir. Sultan Abdülhamid zamanında ve 1894’den önce Türkiye’de Rüşdiyye ve İdâdî hocalarına, dilimize yabancı kalmış Arabî ve Fârisî kelimelerin yerine konulmak üzere halk dilinde yaşayan Türkçe kelimeleri toplamak vazîfesi verilmiştir. Bu, bizim bildiğimize göre, Türkiye’de Saray tarafından teşebbüs edilen geniş çapta ilk millî dil hareketidir. Daha mühim olarak Sultan Abdülhamid, dil işinin ancak ilim cemiyetleri kurulmak suretiyle yürütülebileceğini, kendisinden sonra gelenlerin pek çoklarından daha şuurlu idrâk ederek, dilin islâhı hususunda evvelce teşekkül etmiş bir cemiyetin nasıl kurulduğu ve ne iş gördüğü hakkında devrin Maârif Nezâreti’nden malûmat istemiştir.

1894’de halk dilinde yaşayan kelimeleri toplama işiyle orta ve lise seviyesindeki bütün mekteplerin muallimlerinin vazîfelendirilmesi için Babîali’den Maârif Nezâreti’ne gönderilen tezkereye Nezâret, hiçbir teşkilâtlanma, hiçbir program hattâ hiçbir söz ilâve etmeksizin bu tezkereyi vilâyetlere tâminle iktifa etmiştir.

DİL- KÜLTÜR

Bugüne gelinceye kadar birçok düşünür ve dilbilimci, bir ulusun diliyle onun kültürü arasındaki sıkı ilişki üzerin de durmuş, bunun önemine değinmiştir. Aşağıda, gerekçelerine değineceğimiz gibi biz, bir dil bilimci olarak bu iki kavram arasındaki ilişkiyi bir bağlantı ya da bağıntı olarak değil, bir bağımlılık olarak kabul ediyoruz. Konu üzerinde en çok duran bilginlerin başında, dilbilimin gelişmesinde önemli bir yeri olan ve dilin başlıca nitelikleriyle ilgili ilkeler koyan Wilhelm von Humboldt gelir (1767-1835). Ülkemizde, onun ve başka dilci-düşünürlerin aynı konudaki görüşleri Bedia Akarsu tarafından incelenmiştir (1955).³ Kültürün tanımı ve nitelikleri üzerindeki gelişmelerde önemli payı bulunan Herder'le çağdaş sayılabilecek olan Humboldt'un ortaya koyduklarını şöylece, kısaca özetleyebiliriz: Bilgin, dilin, yapılp ortaya çıkarılmış, dolayısıyla bitirilmiş bir ürün, bir yapıt (Yun. ergon) değil, sürekli gelişme içindeki bir zihinsel etkinlik (Yun. energeia) olduğunu saptıyordu. Dili oluşturan toplumla dilinin birbiriyle sıkı bir biçimde bağlı olduğunu, dillerin, toplumların kültür çevrelerinin özelliklerine göre ve o özelliklerle birlikte geliştiklerini kabul ediyordu. Ulusların bütün manevi özellik ve karakterlerinin onların dillerinde ortaya çıktığını, dünya görüşlerinin de dillerinde belli olduğunu kabul ediyordu. Ona göre, ulusların dünyayı kavrayışları, sözcüklerin anlamlarında beliriyor, bunlar, başka dillerdekilerle hiçbir zaman eşanlamlı olmuyordu. XX. yüzyılın ortalarında Alman dilbilimci ve düşünürü L. Weisgerber "anadili" konusunu kendi görüşleri ve oluşturduğu kuram doğrultusunda inceliyordu. İnsanın çevreyi, evreni kendi anadilinin penceresinden söze dönüştürdüğünü vurguluyor, daha 1929'da çıkan "Kültürümüzün Yapısında (oluşumunda) Anadili" adlı kitabında⁴, sonraki yayımlarında ve Bonn Üniversitesi'nde izlediğimiz dersle rinde anadilini "Bir dil topluluğu eliyle dünyayı söze dönüştürme" olarak görüyordu. Weisgerber'e göre dil "Ruh yaratan, kültür taşıyan ve tarihsel gücü olan bir kuvvet" idi. Ülkemizde bu konu üzerinde duranlardan Bozkurt Güvenç, "Dil ile kültür" yerine dil-kültür bağıntısı de meyi yeğliyorum, çünkü dil ile kültür birbirine eşdeğer, iki bağımsız birim değil, tek bir varlığın, birbirinden ayrılmaz, biri ötekisiz olmaz iki parçası gibidir. Kültürde ne varsa dil de vardır. Dildeki her şey kültürden gelir. Kültür dilde ya şar, gelişir, birikir. Dil, kültürün hazinesi, bilinci, ruhudur" yolundaki görüşünü belirtiyordu (1996•:45). Güvenç, dili "kültürün en somut, en işlevsel simgeler bütünü" sayıyor, kültür ve insanbilimcilere göre, toplumsal kurumları birbirine bağlayan, toplumu toplum yapan gizemli bağın dil olduğunu vurguluyordu.

Konu üzerindeki kendi görüşümüzü açıklarken biz, önce şu olgudan söz etmek istiyoruz. Türkleri hiç tanımayan, Anadolu'yu ve Türkçe konuşulan öteki ülkeleri hiç bilmeyen bir yabancı, dünyanın herhangi bir yerinde iyi bir Türkçe öğrenimiyle bu dili öğrenecek olsa, yalnızca, söz varlığını inceleyerek Türk kültürü üzerinde pek çok bilgi edinebilecek, uzakta olduğu halde bu kültürü tanıyacaktır. Nitekim, ülkemize hiç gelmemiş ya da bir-iki kez uğramış yabancı Türkologların bulunduğu da gerçektir.

Dünyaya gelen insanoğlu maddi ve manevi kavramları, kendi anadilinin kalıp ve değerleriyle algılamakta, içinde yer aldığı toplumun kültür öğelerini, dünya görüşünü, yaşam biçimini, inanç ve geleneklerini içeren kavramları diliyle edinmektedir. Örneğin, yetişmekte olan bir Türk için "ekmek" kavramı, "amca" ve "dayı" kavramlarının ayrı oluşu, kitabımızda yer vereceğimiz "konuk" ve "komşu" kavramları, taşıdıkları değerlerle, bir başka topluma ve onun dilindekilere göre önemli ayrımlarla algılanmaktadır. Buna birkaç örnekle daha değinelim:

Hint-Avrupa dil ailesinden Fransızca, İngilizce ve Almancada akrabalık adları incelendiğinde, bunlarla, Türkçedeki adlandırılışları, kavramlaştırılmaları arasında büyük fark ortaya çıkar: Bizim enişte, bacanak ve kayınbirader olarak ayrı ayrı sözcüklerle dile getirdiğimiz kavramlar için tek bir sözcük vardır (Fr. beau-frere, İng. brother-in-law, Alın. Schwager). Ayrıca, her biri ayrı kavramlar olarak yerleşmiş baldız, elti, görünce ve yenge'nin yerine de bu dillerin her birinde tek bir sözcük kullanılmaktadır. Bu diller den başka bir aileden, Fin-Ugor dillerinden olan Fince de hala ve teyze aynı göstergeyle (tati) anlatılmaktadır. Renklerin adlandırılması konusunda da belirgin ayrımlar vardır. Türkler, Arapça kökenli mavi'den (mai, 'suya ait, su rengi') önce de gök (eski kök) sözcüğüyle bu rengi anıyor, yeşil'i adlandırırken yaş ('yaş, taze, genç, yeşillik') kavramından yararlanıyor, kızıl'ı ise kız-eyleminden türetiyorlardı. Halbuki Hint-Avrupa dillerinde yeşil, mavi, gri, sarı renklerin tek bir ortak kökten ("ghel-) türediği saptanmaktadır (Walde ve Buck'un sözlükleri). Özellikle akrabalık adları, Türk kültürü ve Türklerde aile, akrabalık ilişkileri bakımından önem taşımakta, başka dillerden ayrılan adlandırmalarda toplumun dile yansıyan yönleri ortaya çıkmaktadır, kanısındayız. Bir toplumun geçirdiği bütün kültür değişimleri dilde yankısını bulmaktadır. Türklerin Uygurlar döneminde Budizm ve Maniheizm dinlerini benimsemeleri, inançlarıyla birlikte bu dillerin kavramlarının, terimlerinin, birçok anlatım biçimlerinin Türkçeye girmesine yol açmıştır. İslam dininin X. yüzyılda Türklerce benimsenmesinden başlayarak bu yeni dinin kavramlarının, çoğunlukla Arapçalarıyla, kimi zaman Farsçalarıyla, kimi zaman da Türkçeden karşılanarak dile alındığı görülmektedir. Kitabımızda ele alınacak örneklerden de sözvarlığımızda terim, deyim, atasözü, ilişki sözleri, hayırdua ve ilenmelerde bu yeni dinin getirdiği öğelerin yoğunluğu fark edilecektir.

Doğan AKSAN- Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü

DEYİMLERDE NÜKTELİ ANLATIM

Türkçenin deyimleri arasında, belirgin bir nükte, ince ve esprili bir alay içeren özgün örnekler vardır ki, bunlar Türk insanının deyim oluşturmadaki eğilimlerinden birini yansıtmaktadır. Aşağıda bir bölümünü göstereceğimiz örneklerde, bir konunun kabalağa kaçmadan söze dönüştürülebildiği görülecektir:

Yersiz yurtsuz kalıp açık havada geceleme, 'yeri yurdu olmamayı anlatan **aydedeye misafir olmak** deyimi bir yandan bir nükte içermekte, durumu alaycı bir biçimde hafife almakta, bir yandan da "**misafir**" kavramının yarattığı olumlu duygu değerinden yararlanmaktadır.

Mercimeği fırına vermek deyimi, bir erkekle bir kadın arasında beliren bir aşk ilişkisini nükteli ve üstü kapalı bir biçimde dile getirmektedir. Deyim, aynı zamanda, fırına verilen şeylerin pişmesinin beklendiği gibi, bu ilişkinin de gelişmesinin beklendiğini sezdiriyor.

Kaldırım mühendisi deyimi, toplumda belli bir değeri olan "mühendis" kavramından yararlanmakla birlikte nükteli ve alaycı bir biçimde, işsiz güçsüz dolaşıp kaldırımları arşınlayan kimseler için kullanılmaktadır.

Alınan yeni bir eşyaya aşırı bir ilgi ve özenin gösterilmesi, insanların onu gözlerinin önünden ayıramamaları, **yenice eleğim, seni nerelere asayım** deyimiyle dile getirilmektedir. Burada olay ögesi, elek gibi, önemli bir değeri bulunmayan bir aygıttan yararlanılarak ortaya konmuştur.

Elifi görse mertek sanır, aşağılayıcı bir anlatımla, okur yazarlığı, bilgisi olmayan bir insanı anlatırken bir yandan da ince bir alayla, Arap abecesindeki elif harfinin yukarıdan aşağıya bir çizgi biçimindeki yazılışına gönderimde bulunmakta, sözü edilen kişinin bunu **mertek** 'kalınca yapı sırgı' sanacağı yolundaki nükteden yararlanmaktadır.

Deyimlerimiz arasında, köpek, eşek, domuz, sıçan gibi hayvan adlarına dayanan ve birçoğu güçlü bir somutlaştırma örneği oluşturanlar da vardır. Bunlardan biri **ekin iti**'dir: **yüksekten bakmak, tepeden bakmak, burnu havada olmak, burnundan kıl aldırmmamak** gibi deyimlerle kendini beğenmiş, başkalarını küçük gören insanlar anlatılırken ekin iti aynı anlamı daha değişik bir yoldan canlandırmaktadır: Tarlalar arasında dolaşırken başakların yüzüne batmaması için kafasını hep yukarıda tutan bir köpek imgesi yaratılmış, bu tür insanlar ilginç ve özgün anlatımla, güçlü bir ben- zetmeye dayanılarak dile getirilmiştir.

Bıldır ölmüş bir eşek, gelin bu yıl ağlaşak deyimi, geçmiş, önemini yitirmiş bir konu ya da nesneyi gereksiz olarak anımsatmayı anlatmakta, ölen, elden giden şeyin çok eskide kaldığını belirtirken eşeğin yarattığı olumsuz duygu değerinden de yararlanmaktadır.

Deyimlerimiz arasında, aynı hayvanın adından yararlanan, bu adın tasarım ve duygu değerlerine dayanan başkaları da vardır: Çeşitli açılardan hiçbir geliş me göstermeyen, buna çaba da harcamayan kimse ya da nesnelere için kullanılan **eşeğin kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır** da bunlardan biridir. **Eşekten düşmüş karpuz dönmek** ise güçlü bir benzetmeyle, bir suç, yanlış bir davranışı olan bir kimsenin bir söz ya da hareketle, yanıt veremeyeceği kötü bir duruma düşürülmesini güçlü bir benzetmeyle anlatmaktadır. **Eşegin aklına karpuz kabuğu düşürmek** deyimi, anımsadığı anda sakıncalı bir harekette bulunacağı düşünülen bir kimseye, belli bir şeyi ya da konuyu anım satmayı anlatmakta, ne yapacağı belli olmayan kimseler ya da çocuklara sakıncası bulunabilecek bir şeyden söz etmeyi dile getirmektedir (örneğin hastalıktan yeni kalkmış bir çocuğun yanında dondurmadan söz etmek gibi).

Boğaziçinde kavga var deyimi, yemek yemeyi, özellikle de bir topluluğun büyük bir istekle yemek yiyişini anlatırken eski yazında kinaye adı verilen sanata yaklaşan bir eğilimle hem Boğaziçi özel adının ya da doğadaki herhangi bir boğazın içini anarak burada yapılan savaşı çağrıştırmakta, hem de yiyiş biçimini kavga sözcüğüyle alaya almaktadır.

Türkçenin, anlatımda ilginç bir yola başvuran, bir buluş sayılabilecek nükte ögesi taşıyan deyimlerinden biri de bizim gelin bizden kaçır, tutar ele başın açar' dır. Bu sözle, yakınlarıyla karşılaştığında örtünen, ancak yabancıların yanında başını açan bir gelin imgesi oluşturulmuş, bununla, yakınlarına ilgisiz davrandığı halde başkalarına ilgi gösteren, yardımda bulunan, dengesiz davranan bir insan tipi gelin' den söz edildiği halde bir erkek de olabilir- betimlenmiştir. Deyimin çekiciliğinde ve etkisinde, içerdiği iki sıralı tümencenin hece sayılarının uyması (8+8) ve kaçır/açar uyağın bulunmasının da payı vardır.

Sıçan düşse başı yarılr, herhangi bir evde yiyecek içecek hiçbir şeyin bulunmadığını anlatırken, her yerde yiyeceklere dadanan farelerin böyle bir eve düşüklerinde başlarının yarılacağı biçiminde nükteli bir anlatıma yönelmiştir.

Herkese şapır şupur, bize ya Rabbi şükür deyimi ise başkalarına aşırı ilgi gösteren bir kimsenin, bu sözü söyleyene hiçbir yardımda bulunmadığını anlatırken öpme sesine dayanan bir ad aktarmasından yararlanmakta, abartmalı ama nükteli bir anlatıma yönelmektedir.

Ben umarım bacımdan, bacım ölür acımdan deyimi, insanlar arasındaki ilişkilerde, kendisinden bir yardım isteğinde bulunulması düşünülen kimsenin hiçbir yardımı olamayacak, kötü durumunun anlaşıldığını çok somut bir biçimde, aynı zamanda 4+3, 4+3 hece ölçüsü ve uyaklarla dile getirmektedir.

Ben sana hayran, sen cama tırman ise bir yanda, bir kimse için yanıp tutuşan birinin olduğunu, ancak o kimsenin hiç ilgi göstermediğini, sevgisinin bulunmadığını, karşılık görmeyenin çaresizliğini ilginç bir imgeyle belirtmektedir.

Aynı türden örnekleri, hoşafın yağı kesildi, tekne kazıntısı, surata bak süngüye davran, laf kıtlığında asmalar budayayım. . . gibi başka deyimlerle artırabiliriz.

Doğan Aksan- Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri

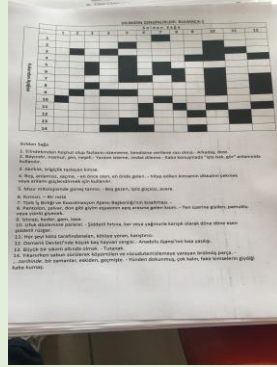
OKULUMUZDA DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ ÇALIŞMALARI

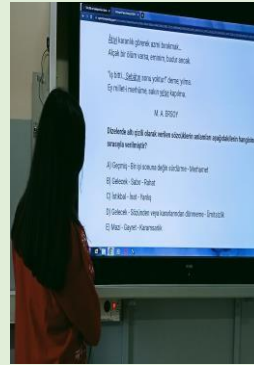
Tarih öğretmenimiz **Cengiz Soner KALAYCI** rehberliğinde yapılan “**Bilen Oturur**” etkinliği.

En iyi cümle/afiş yarışması

Bulmaca çalışması

Safahat'taki kelimelerin anlamları ile ilgili soru çözümü

Pano çalışması

Tarih öğretmenimiz **Şule Yüksel ÖZTÜRK**'ün hazırladığı bulmacaların çözümü.

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenimiz **Dilek İLHAN** rehberliğinde yapılan “**Anlamını Bul**” etkinliği.

OKULUMUZDA DİLİMİZİN ZENGİNLİKLERİ ÇALIŞMALARI

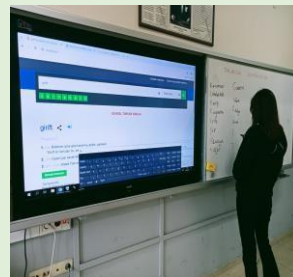
Türk dili ve Edebiyatı öğretmenimiz **Turgay KÜÇÜKTEPE** rehberliğinde yapılan “Nesne Tasarımı” etkinliği.
(Dekoratif kalemlik- Kitap ayracı)

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni **Özer ALTAY** rehberliğinde yapılan “Sessiz Sinema” etkinliği

Tarih öğretmenimiz **Cengiz Soner KALAYCI** rehberliğinde “Drama ile Atasözü/Deyim Anlatma” etkinliği.

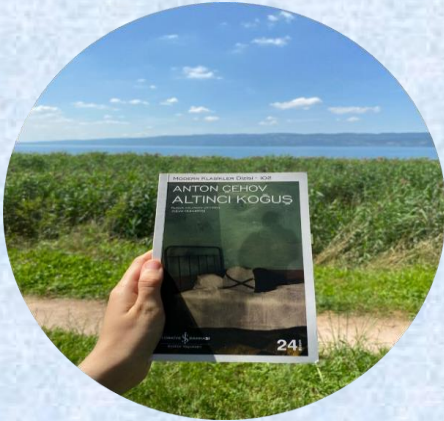
Tarih öğretmenlerimizden **Harun KOCAMAN** rehberliğinde beyit okuma video yarışması düzenlendi; Cengiz **Soner KALAYCI** rehberliğinde tişört tasarımı yapıldı. Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerimizden **Fikret ORUÇ** rehberliğinde ezberlenen beyitlerin duvar yazısı hazırlandı; **Yazgül KISA** rehberliğinde “Bu Nedir” ve “Sözcük Oyunları” etkinlikleri; **Dilek İLHAN** rehberliğinde “Beyin Fırtınası” etkinliği ve **Seza BAYRAKTAR** rehberliğinde “Baş Harfleri Değiştir” etkinliği düzenlendi.

TEFEKKÜR HANE KİTAP OKUMA KULÜBÜ

2019 yılında başlattığımız kitap kulübümüzle beş yıldır her ayda bir kitap okuyup tahlil ederek devam ediyoruz. Toplantılarımızı kütüphane gezileri, tiyatrolar ve pikniklerle taçlandırıyoruz.

Bu sene de bu grubumuzu ilçeye taşıyarak tefekkürhane kitap kulübünü kurduk ve ilçemizdeki 4 lise (**Geyve Anadolu Lisesi, Geyve Elvanbey Anadolu Lisesi, Geyve Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Geyve Şehit Serdar Gökbayrak Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi**) ile birlikte dört kitap okuduk. Her kitabı bir okulumuz üstlendi ve yaptığımız toplantılarla kritiklerini yaptık. Bu grupla da İstanbul gezisi, müzik dinletisi, söyleşi gibi etkinlikler düzenledik.

Kulübümüze okulumuz Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni **Turgay KÜÇÜKTEPE**, Felsefe öğretmeni **Seyhan ÇİL** ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni **Ayşe ÇELİK** rehberlik etmektedir.

TEFEKKÜR HANE KİTAP OKUMA KULÜBÜ'NÜN
ÇALIŞMALARINDAN VE GEZİLERİNDEN FOTOĞRAFLAR

KÜTÜPHANEMİZ

Okulumuz Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinden **Dilek İLHAN**'ın girişimiyle, okul idaremizin desteği, öğretmenlerimizin yardımı ve öğrencilerimizin çabasıyla kütüphanemiz yenilendi.

Kütüphanede sayıca fazla olan kitaplar, diğer okullardaki kitaplarla değiş tokuş yapıldı. Bazı kitaplar geri dönüşüme gönderildi. Ayrıca okulumuzun girişimiyle farklı kurumlarca 200 civarı kitap kütüphanemize bağışlandı. Kitap toplama kampanyası başlatıldı ve bu kampanya devam etmektedir.

İngilizce öğretmenlerimizden **Müslüm GERİZLİ** kütüphanedeki kitapların kayıt altına alınması, öğrencilere ödünç olarak verilirken kitapların kayıtlarının düzgün yapılabilmesi için bilgisayara bir program kurdu.

Kütüphanede fiziksel düzenlemeler yapıldı; perde altında, kitaplıkların, masaların yeri düzenlendi. Böylece kitap okurken, ders işlenirken kütüphanenin daha verimli kullanılması sağlandı.

Görsel Sanatlar öğretmenimiz **Ozan DURMAZ** kütüphanenin duvarlarına kitaplardan alıntılar içeren resimler yaptı.

Kütüphaneler bir milletin kültürel gelişiminin, değişiminin, geleneklerinin, geleneklerin aktarımının, dünyayla olan bağının, kısaca varlığının sessiz ama en etkili şahitleridir. Bu değerli mekânın düzenlenmesinde emeği olan okul idaremize, öğretmenlerimize ve öğrencilerimize teşekkür ederiz. Okulumuza çok değerli hatıralar bıraktılar...

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerimizden Dilek İLHAN, 10.sınıf öğrencileriyle birlikte kitap okuma ve okunan kitaplar üzerine öğrencilerle birlikte söyleşiler yaptı. Her sınıfın farklı kitap okuduğu çalışmalar öğrencilerin düşünce dünyalarını zenginleştirmesi, kelime hazinelerinin artması açısından da oldukça yararlı oldu.

HAYIR ÇARŞIMIZ (KERMESLERİMİZ)

Yıllardır Filistin’de süren ve gittikçe artan şiddeti dikkat çekmek ve orada sıkıntı içinde olanlara yardım etmek maksadıyla okulumuzda iki kermes düzenlendi. İlki 29 Kasım 2023 günü “Ne verirsen elinle, o gider seninle...” düşüncesiyle; ikincisi ise 22 Mayıs 2024 günü “Bir Okula / Bir O Kula” sözüyle yapılan kermeslerde elde edilen gelir Filistin’e gönderildi.

22 Mayıs 2024 günü okulumuzun bahçesinde düzenlenen kermese İlçe Kaymakamı **Murat Güven**, Belediye Başkanı **Selçuk Yıldız**, Milli Eğitim Müdürü **Mehmet Doğan** ve şube müdürleri, Müftü **Mülayim Bayındır**, okul müdürleri, öğretmenler öğrenciler ve veliler katıldı. Kermeste, başta kermesin düzenlenmesinde emeği olan **Mehmet Nuri Çelebi** ve 12-B sınıfı olmak üzere, idarecilerimiz, öğretmenlerimiz ve öğrencilerimiz bütün gayretleriyle çalıştılar.

22 Kasım 2023 günü düzenlenen kermese başta Millî Eğitim camiası olmak üzere öğrenciler, veliler ve Geyve halkı yoğun ilgi gösterdi. Okul öğretmenlerinin, çalışanlarının ve öğrencilerinin yoğun gayretiyle güzel bir dayanışma örneği sergilendi. Kermesin yanında koridorlarda ve panolarda Filistin, Gazze, Kudüs ve Mescid-i Aksa ile ilgili bilgilendirici afişler, resimler sergilendi.

Dünyanın neresinde bir mazlum varsa yardıma koşan, ekmeğini paylaşan; komşusu açken tok yatamayan milletimizin güzel insanlarına teşekkür ediyoruz.

